

A MEGVÁLTÁS TÖRTÉNETE

I. évfolyam, II. félév

Összeállította:
Stramszki István

A MEGVÁLTÁS TÖRTÉNETE

I. évfolyam, II. félév

Összeállította:
Stramszki István

Sola Scriptura
Teológiai Főiskola
Budapest, 2006

TARTALOM

A HONFOGLALÁS ÉS A BÍRÁK KORA	7
<i>A korszak időbeli határai</i>	7
<i>A korszakot tárgyaló bibliai szakasz</i>	7
<i>A fogalom jelentése</i>	7
<i>A korszak főbb eseményei</i>	7
<i>Az ígéret földjének kiterjedése</i>	7
A honfoglalás	7
<i>A honfoglalás menete</i>	8
<i>A harc jellemzése</i>	9
<i>A népirtás problémája</i>	11
Józsué	12
<i>Józsué személye</i>	12
<i>Előkészület a nagy feladatra</i>	13
<i>Hibái</i>	13
<i>Erényei</i>	13
A bírák kora	14
<i>A korszakra a ciklikusság jellemző</i>	15
<i>Gedeon (Bír 6–8. fejezet)</i>	16
<i>Sámson</i>	17
<i>Jefte</i>	17
<i>Szemponatok a Bírak könyve 19–21. fejezetében foglalt történet megértéséhez</i>	18
<i>A bírák korának időrendje</i>	18
Ruth könyve	19
<i>A honfoglalás és a bírák korának régészeti emlékei (1405–1050)</i>	19
1. <i>Kánaán, az „ígéret földje”</i>	20
2. <i>Siló</i>	21
3. <i>Jerikó</i>	22
4. <i>További régészeti bizonyosság a kánaáni városok feltárásával kapcsolatban</i>	22
5. <i>A legnagyobb jelentőségű bizonyosság: az amarnai levelek</i>	23
AZ EGYSÉGES KIRÁLYSÁG KORA	24
<i>A korszak időbeli határai</i>	24
<i>A korszakot tárgyaló bibliai szakasz</i>	24
<i>A fogalom jelentése</i>	24
Éli és Sámuel személyének szerepe	25
<i>A rombolás következményei messzire hatottak:</i>	26
<i>Mit tett Isten a romlás ellensúlyozására?</i>	26
<i>A királykérés</i>	27
<i>A korszak főbb szakaszai:</i>	27
Saul (i. e. 1050–1010)	28
Dávid (i. e. 1010–970)	29
Salamon (i. e. 970–930)	32
<i>Salamon uralkodása</i>	34

<i>Az egységes zsidó királyság kortörténete és régészeti emlékei (i. e. 1050–931)</i>	<i>37</i>
<i>1. Filiszteusok</i>	<i>37</i>
<i>2. Gibeá, Saul városa</i>	<i>38</i>
<i>3. Jeruzsálem, Dávid, Salamon városa</i>	<i>38</i>
<i>4. Fönícia, a zsidó királyság kereskedelmi partnere</i>	<i>39</i>
<i>5. Salamon építkezései a zsidó királyság területén</i>	<i>39</i>

4. fejezet

A HONFOGLALÁS ÉS A BÍRÁK KORA

A korszak időbeli határai:

i. e. 1405–1050

A korszakot tárgyaló bibliai szakasz:

Józsué, Bírák, Ruth könyve, Sámuel I. könyve 1–9. fejezet

A fogalom jelentése:

Miután Izráel letelepedett az ígéret földjén, Istentől választott vezetők, „bírák” álltak az élén, és látták el az igazságszolgáltatás, valamint szükség esetén a katonai vezetés feladatát.

A korszak főbb eseményei:

- a honfoglalás
- a bírák kora

Az ígéret földjének kiterjedése

Isten nem csupán a Jordán és a Földközi-tenger között elterülő termékeny vidéket ígérte Izráelnek: „*Minden hely, amelyet lábatok talpa megnyom, tiétek lesz, a pusztától a Libanonig, és a folyóvíztől, az Eufrátes folyó vizétől a nyugati tengerig lesz a ti határotok.*” (5Móz 11,24) Isten szándéka tehát az volt, hogy egészen a távoli folyamig, az Eufráteszig terjedjen a választott nép országa. Erre ígéretet tett, és támogatásáról is biztosította őket, de Izráel akaratán és erőfeszítésein múlt, hogy megvalósul-e ez az ígéret. Sajnos sohasem valósult meg, országuk sohasem érte el az ígéretben foglalt földrajzi kiterjedést.

A HONFOGLALÁS

I. e. 1405-ben, 38 évvel a Kádesh-Barneánál bekövetkezett hitetlenség, meghátrálás, lázadás és vereség után (l. 4Móz 13–14. fejezet, a 12 kém kiküldésének története) Izráel népe újra elérte Kánaán határát. Ezúttal Kelet felől, a Jordán túlsópartjáról érkeztek, Jerikó vonalában.

A honfoglalás feladata most lényegesen nehezebbnek ígérkezett, mint az első alkalommal, mivel

- nem nyomulhattak be közvetlenül az országba, hanem előbb a Jordánon, mint természetes akadályon át kellett kelniük,
- ráadásul a négy évtizeddel korábbi vereség hatása tovább élhetett mind az izraeliták, mind ellenségeik emlékezetében, ami közvetve bizonyára gyengítette a támadók és erősítette az őslakosok harci szellemét.

Isten kegyelmesen ellensúlyozta ezeket a hátrányokat. Az áthatolhatatlannak tűnő akadályt Izráel javára fordította: a Jordán az áradásnak köszönhetően „*minden partja felett*” folyt (Józs 3,15), mégis átkeltek a folyón, ugyanúgy, mint azt az előző nemzedék tette a Vörös-tengernél.

Így a pusztai vándorlás során felnőtt újabb nemzedék is személyesen élhette át Isten hatalmának a kivonuláskor már megtapasztalt rendkívüli megnyilvánulását, és a kánaániták is friss bizonyosságát szerezhatték annak, hogy Izráel előrenyomulásában valóban természetfölötti erő támogatja.

A honfoglalás menete

Józsue könyve alapján követhetjük nyomon a honfoglalás útvonalát.

1. A Jordánon túli országrész, Hesbon és Básán királyságának **meghódítására** még Mózes idején került sor. Két és fél törzs, Rúben, Gád és Manassé fél törzse telepedett le itt (5Móz 3,12–17).

2. Átkelés a Jordánon: i. e. 1405 (3–4. fejezet)

A Jordán melletti táborhely neve Gilgál (4,19)

3. Jerikó elfoglalása (6,1–21)

A város Kánaán meghódítása szempontjából kulcsfontosságú volt. Ezt földrajzi helyzetének és erődített voltának köszönhetette. Ha sikerül bevenniük a várost, megvetik lábukat a Jordán jobb partján, ráadásul aláássa az amúgy is lényegesen gyengébb védelmi képességekkel rendelkező városok védőinek harci szellemét. Vereség esetén ugyanakkor erősödik az őslakosság ellenállása és harci kedve.

Nyilván ezt látta át Józsue, és ezért küldött ki kémeket, míg ő maga visszavonult, hogy Isten közelségét keresse, és tanácsát kérje. Közeledése nem is maradt megválaszolatlan, l. Józ 5,13–6,15.

A kémek azzal a kedvező hírrel tértek vissza, hogy a város lakóit hatalmába kerítette a félelem, ugyanakkor az ellenállás mellett döntöttek. Az egyetlen kivételt egy nő jelentette, aki elrejtette őket, mert a hallottak alapján meggyőződött róla, hogy az élő Isten ereje kíséri a népet, amelytől most oltalmat is kért (Józ 2. fejezet).

Izráel seregei Isten rendelkezéseit követve – újabb csoda révén – bevették a várost, és Ráháb, hozzátartozói és javai kivételével mindent elpusztítottak. (Jerikó elpusztításának tényével kapcsolatban l. a fennmaradt régészeti emlékeket a fejezet végén, okait pedig lentebb, a népiptás kérdésével összefüggésben!)

4. Ai elfoglalása (8,1–29)

Ainál egy Ákán nevű ember becstelensége és a korábbi győzelem okozta magabízás következtében kudarcot és vereséget szenvedtek, de végül bevették a várost. Hibát követtek el, amikor nem kérték ki Isten tanácsát, aki nyilván előre is leleplezhette volna Ákánt.

5. Oltárépítés, az áldás és átok ünnepélyes kihirdetése Sikemnél, a Garizim és Ebál hegyén (8,30–35, vö. 5Móz 27,11–29,1)

Isten eredetileg Ábrahámval, a nép ősatyjával kötött szövetséget. Később, az egyiptomi szolgaságból szabadult és nagy néppé duzzadt utódaival ezt megerősítette a Sinai-hegynél, most pedig, újabb 40 év elteltével, a pusztai vándorlás után, az újabb nemzedékkel is megerősítette azt, immár az ígéret földjének határain belül. Fontos látnunk, milyen nagy hangsúlyt kapott ekkor is a mindig visszatérő, de rendszerint figyelmen kívül hagyott szempont, ti. hogy Isten ígéretei feltételesek, és ha a feltételek az emberi oldalon nem teljesülnek, jogosulatlan igényelni vagy elvárni az ígéret teljesítését Isten részéről.

Isten kihirdette, milyen következményekkel kell számolniuk engedetlenség esetén. Ugyanúgy tudhatták döntésük súlyát és következményeit, mint pl. az első emberpár is. Ebből azt is megérthetjük, hogy Isten mindenki iránt azonos, következetes és méltányos bánásmódot követ.

6. Szövetség Gibeon városállam lakóival

Az öt kánaánita király felvonulása Gibeon ellen, Jeruzsálem királya vezetésével, majd megütközésük Józsuéval. Döntő győzelem, az ellenséges erők megtörése (10. fejezet). A nevezetes, csodálatosan hosszú nap (10,12–14).

7. A déli hadjárat

Makkeda, Libna, Lákis, Eglon, Hebron, Debir és Gáza bevétele egyetlen hadjáratral. Visszatérés a Gilgálban lévő táborba (10,28–43).

8. Az északi hadjárat

A kananeus, emoreus, kitteus, perizeus, khivveus, jebuzeus királyságok szövetsége Józsué és népe ellen. Izráel újabb fényes győzelme Hásornál (11,9–20).

9. Hebron bevétele

Káleb utalásai szerint (Józs 14,7. 10), valamint a pusztában töltött 38 évet figyelembe véve, i. e. 1398-ban került sor a város elfoglalására, tehát ekkor még tartott a honfoglalás, azaz a Jordánon történt átkeléstől az ország felosztásáig legalább 7 esztendő telt el.

10. Az ország megnyugszik a harcoktól

Összesen 31 városállamot győztek le az izraeliták (1. Józs 12. fejezet).

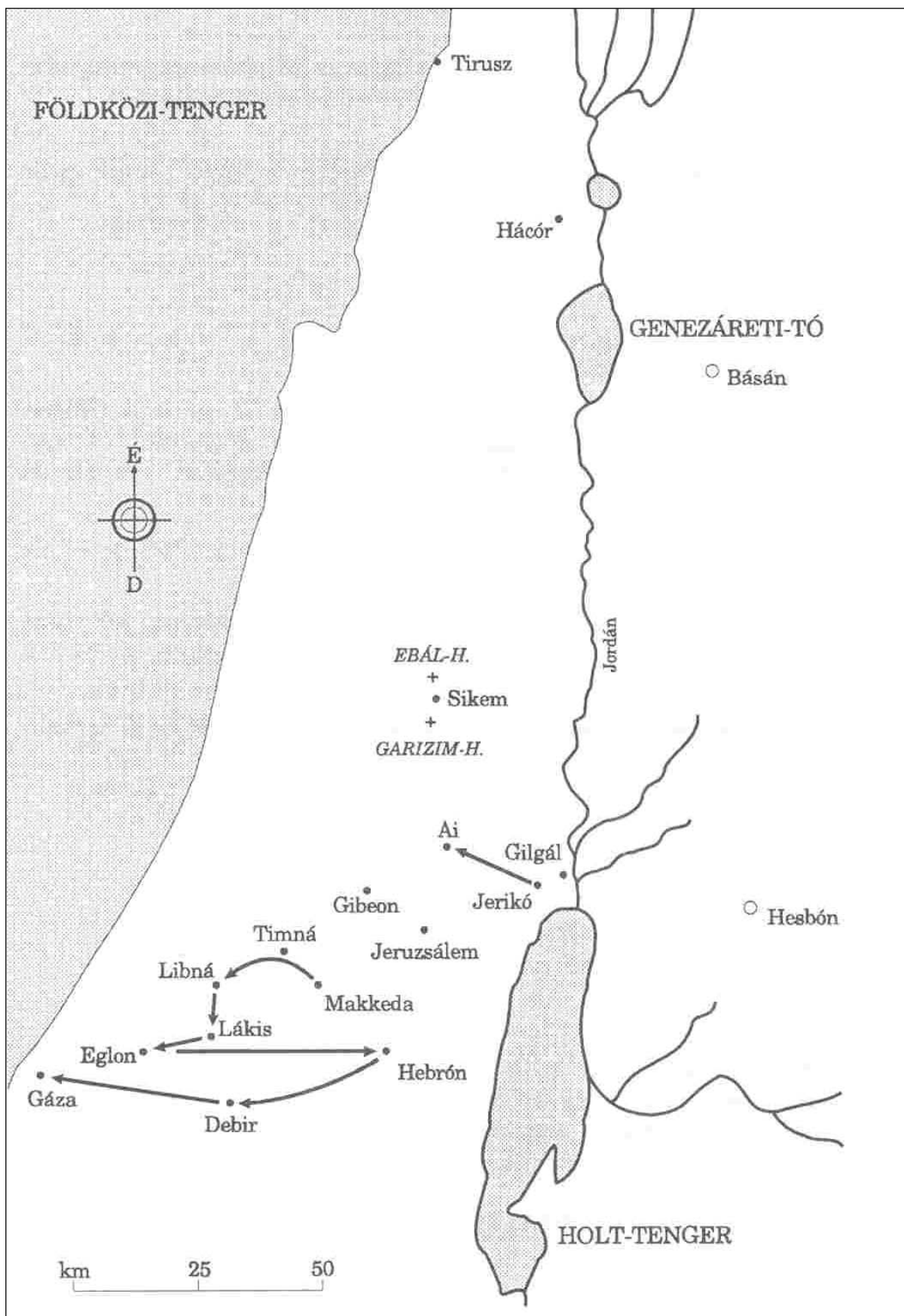
A harc jellemzése

Józsué 11,18–20

Még mindig **sok elfoglalni való föld maradt** az ország különböző részein, noha az ellenség ellenállása megtört, és az izraeliták letelepedhettek az országban. Az egész területet – beleértve a még meghódítatlan tájegységeket is – sorsvetéssel osztották ki a törzsek között. Isten ígéretet adott, hogy az egyes törzseket is támogatni fogja a honfoglalás folytatásában és befejezésében.

Józsué 13,1–8; 14,3

Önmagában az a tény, hogy az ország elfoglalása fokozatosan ment végbe, nem ellenkezett Isten tervével, hiszen Ő maga jelentette ki, hogy *„nem egy esztendőben űzöm őt [a kánaánitákat] ki előled, hogy a föld pusztává ne legyen, és meg ne sokasodjék ellened a mezei vad. Lassan-lassan űzöm őt ki előled, míg megsaporodol, és bírhatod a földet”*. (2Móz 23,29–30) Sokkal inkább jelentett gondot, hogy Izráel, önző szempontoknak engedve – amelyekre a bírák korának tárgyalásánál, a fejezet második felében térünk ki részletesebben –, felülbírálta Isten rendelkezését, és megkímélt olyan népeket is, amelyeket Isten kiirtásra ítélt. Ezek később katonai ellenfélként s a bálványimádás és erkölcstelenség kísértésének közvetítőiként is súlyos terhet jelentettek számukra.

A honfoglalás útvonala

A népiirtás problémája

A Biblia megismerésére vállalkozók közül a legtöbben talán ezen a ponton akadnak el, és hagynak fel az olvasással, mivel egész népek kiirtása – nőket, gyermekeket és még az állatokat is beleértve – érthetetlen, feldolgozhatatlan és elfogadhatatlan a számukra. Ez egyáltalán nem meglepő, ha figyelembe vesszük, hogy a Szentírással ismerkedő olvasó nem ismerhet minden összefüggést.

A kérdés megértésében az alábbi bibliaversek és szempontok átgondolása jelenthet segítséget.

1. Kegyelmi lehetőségek – türelemidő

1Móz 15,16

Noha a „*gonoszságuk még nem telt be*” kifejezés már elhangzásakor is a végső határ közelségét érzékeltette, mégis, történelmi mértékkel mérve is hosszú, 400 éves türelmi időszak előzte meg az ítélet végrehajtását.

Emellett Isten pozitív példáról és készletéről is gondoskodott Kánaán őslakói számára a közöttük lakó és tanúskodó pátriárkák által, ami azt jelenti, hogy nemcsak időt adott a megjobbulásukra, hanem fáradozott is megmentésükön (vö. Ezék 18,32).

Ugyancsak a figyelmeztetésüket szolgálhatta a romlottság szempontjából előrehaladottabb állapotban lévő Sodoma és Gomora korábbi pusztulása.

2. A gonoszság „betelése” vagy „megsokasodása”

A Biblia szerint az ember eljuthat a megromlás olyan fokára, ahol megszólíthatatlanná válik Isten Lelke számára, aki belátást, megbánást kíván munkálni bennünk. (Szakkifejezés a Bibliában, l. 1Móz 6,5. 12, Jóel 3,13–14, Mát 24,12, vö. Mát 24,37.) Ezzel maga zárja be önmaga előtt a kegyelem ajtaját, a sorsa eldől. Semmi sem indokolja tovább az életének mint próbaidőnek a folytatását, mert ő maga megtérni képtelen, ugyanakkor a romlottság forrásaként él, és fertőzi a környezetét. A kánaániták ilyen állapotba süllyedtek, aminek a reménytelenségét még az is fokozta, hogy ez az egész társadalmukra kiható, átfogó jelenség volt, nem léteztek a jónak szigetei mint jóra ösztönző erők a körükben.

Ábrahám közbenjárása Sodomáért és Gomoráért azt bizonyítja, hogy egy ilyen ítéletre már akkor sem kerül sor, ha csak tíz igazat talál Isten egy városban (1Móz 18,20–32).

3. Isten pontosan különbséget tett, hogy mely népeket vagy népcsoportokat hagyjanak meg a kiirtandók között. Ez az ún. „szelektivitás”, azaz senki sem eshetett és eshet áldozatul az ítéletnek pusztán azért, mert egy arra érett tömeg közepette él. (L. Lót és családja megmentése Sodomából, vagy Ráhábé és családjaé Jerikóból!)

5Móz 2,4–9. 19. 37

4. Rendszerint megtaláljuk az indoklást, a pontos meghatározást is, hogy miért sújtja Isten ítélete ezeket a népeket: „*az ő istentelenségükért*”, „*az ő utálatosságaiért vesztí el e népeket az Úr*” (l. az alább idézett szakaszokat). Erkölcsaik, vallásaik visszataszítóak voltak Isten szemében (l. az erre vonatkozó régészeti emlékeket a fejezet végén).

5Móz 7,1–5, 5Móz 9,3–5, 5Móz 20,16–18, 3Móz 20,22–23

5. Izráelnek ebből meg kellett értenie: „*Ha pedig... idegen istenek után jársz, és azoknak szolgálatsz, és meghajtod magadat azoknak... végképpen elvesztek, mint azok a nemzetek, akiket az Úr elveszt előletek, azonképpen veszttek el...*” (5Móz 8,19–20). Valóban, azonos bűnök esetén Isten azonosan

bánt a választott néppel is – nem volt részrehajlás, vagy megkülönböztetés. (L. pl. Bírák könyve 19–21. fejezetében a benjáminiták bűne és ezért büntetése is pontosan megfelelt az őslakosoknak.)

„Kánaán lakóinak elég ideje volt a megtérésre. Hiszen pusztulásuk előtt negyven évvel a Vörös-tenger megnyílása és az Egyiptomra mért csapások Izráel Istenének hatalmáról tanúskodtak. Most, Midián, Gileád és Básán királyának veresége további bizonyosága volt annak, hogy Jehova minden istenek felett áll. Lényének szentségét és a tisztátalansággal szembeni utálatát pedig az a kemény ítélet bizonyította, amellyel Izráelt büntette a Baál-Peór feslett szertartásain való részvételért. Jerikó lakói ismerték mindezeket az eseményeket, és sokan voltak, akik osztották Ráháb meggyőződését (l. pl. Józs 2,10–11; 9,24), de megtagadták, hogy engedelmeskedjenek Izráel Istenének. Az özönvíz előtti emberekhez hasonlóan a kánaániták is csak azért éltek, hogy káromolják az eget, és tisztátalanná tegyék a földet. Mind a szeretet, mind az igazságosság úgy kívánta, hogy ezek az Isten ellen lázadók, akik embertársaik ellenségei, gyökerestől kiirtassanak.” (Ellen G. White: *Pátriárkák és próféták*, a Jerikó bevétele és a Józsué utolsó szavai c. fejezetekből)

JÓZSUÉ

Isten nem engedhette meg Mózesnek, hogy belépjen az ígért földjére, mert noha csak egyszer vesztette el a türelmét a lázongó népért végzett több évtizedes szolgálata során (4Móz 20. fejezet). Ha ez következmények nélkül marad, a nép azt hihette volna, hogy az előjárók többet engedhetnek meg maguknak, mint az egyszerű emberek. Ezért Isten magához szólította Mózeszt. (Szó szerint – l. 4Móz 27,12–13, Júd 1,9). Halálának oka ugyanakkor nem az élemedett kor, a küzdelmekkel teljes 120 esztendő vagy a testi gyengeség volt (5Móz 34,7), hanem az, hogy küldetését bevégezte, és a népet másvalakinek kellett továbbvezetni.

Maga Isten választotta ki Józsuét Mózes utódjául: 4Móz 27,18–23, Józs 1,1–9, 5Móz 31,23.

Nagy feladat hárult Józsuéra. Helyzetét két körülmény tette különösen nehézé:

– Egyrészt egy olyan egyedülálló személyiségtől kellett átvennie a nép vezetésének felelősségét, mint Mózes.

– Másrészt erre közvetlenül a nagy feladat, a Kánaánba történő belépés előtt került sor.

Józsué nyilván felmérte, átértékelte a feladat nagyságát és a rá háruló felelősséget, ezért ítélte Isten szükségesnek, hogy többször bátorítsa (5Móz 31,7. 23, Józs 1,6. 7. 9).

Józsué személye

Józsué alapvetően más alkat volt, mint Mózes – hiszen nincs két egyforma ember –, de más erényekre is volt szükség Izráel történelmének ebben az időszakában. Addig a pusztában összezárt, a reménytelenség ellen küzdő, lázongó népet kellett vezetni, most azonban volt, ami lekösse a figyelmüket, igaz, egyúttal félelmetes, emberileg lehetetlennek tűnő feladat: meghódítani Kánaánt az őslakóktól. Hadvezetésben járatos katonai vezetőre volt tehát szükség, aki tapasztalataival együtt is képes alárendelni magát, és engedelmesen követni Isten utasításait. Józsué személyében egyesültek ezek a tulajdonságok.

Figyeljük meg, hogy Isten emberi eszközei az engedelmisségben, az Istentől való függésben voltak egyek, miközben személyiségük, adottságaik, képességeik eltérőek voltak. A hit tehát nem az egyéniség elvesztését, hanem ellenkezőleg, annak igazi kibontakozását szolgálja!

Előkészület a nagy feladatra

Isten – Mózeshez hasonlóan, akit jó előre nevelt, 40 évig Egyiptomban taníttatva, 40 éven keresztül pedig a pusztában juhok pásztoraként készítve fel – Józsuét is készítette, nevelte a nagy feladatra a pusztai vándorlás 40 éve alatt:

- A Sínai-hegyen Józsué kísérte el Mózeset addig a pontig, amíg kísérhette, ugyanakkor más ember számára a hegyhez tilos volt közelíteni is (2Móz 19,11–13).
- Az amálekíták elleni emlékezetes csatában, ahol Áron és Húr tartotta Mózes kezeit (2Móz 17. fejezet), ő volt a hadvezér.
- A Kádeshből kiküldött 12 kém egyike volt, ő és Káleb tartottak ki azon az állásponton, hogy Isten segítségével lehetséges Kánaán meghódítása, függetlenül az őslakosok katonai erejétől.

Hibái

Ábrahámhoz és a hit más nagy alakjaihoz hasonlóan ő sem volt mentes a hibáktól, tévedésektől:

- Feltehetően a jerikói diadal hatására, anélkül készítette elő a jelentéktelen erődítménynek tűnő Ai ostromát, hogy Isten tanácsát kikérte volna. Az eredmény kudarc lett.
- A gibeoniták álruhát öltő és Izráelt megtévesztő követeivel is anélkül tárgyalt és lépett szövetségre, hogy kikérte volna Isten tanácsát, aki a csalást nyilván leleplezhette volna (Józs 9,14. 18/b).¹

Figyeljük meg, hogy három lehetséges viszonyulás, magatartásforma mutatkozott a kánaániták részéről a honfoglalás ténye és az azt kísérő isteni megnyilatkozások iránt:

- „Be- és elzárkóztak”, mint pl. **Jerikó lakói** (Józs 6,1), akik tudatában voltak ugyan Isten hatalmának, de elszántan, megátalkodottan szembeszegültek vele.
- A **gibeoniták**, akik ugyan nem mertek nyíltan szembeszegülni Istennel, de nem is tértek meg, csupán a csalás eszközéhez folyamodva próbálták menteni az életüket (Józs 9. fejezet).
- A sajnos meglehetősen elszigetelten jelentkező igazi megoldásra **Ráháb** esete jelenti a példát, aki meggyőződött, és ez alapján vállalt közösséget Isten népével (Józs 2,10–12).

Erényei

Az alább felsorolt bibliai szakaszok ellenben jól szemléltetik Józsué fentiekben felsorolt **nemes tulajdonságait**:

- Gondoskodott arról, hogy emlékköveket hozzanak a Jordánból a nép és a későbbi nemzedékek emlékeztetésére (Józs 3,9–13).
- Isten tanácsát várta Jerikó ostroma előtt (Józs 5,13–15; 10,12–14).
- Nem riadt vissza a feladattól, amikor arra volt szükség, hogy Ákánt a bűnével kitisztítsa Izráelből (Józs 7,19. 25).²

1 A leírás szerint nem hatálytalanította a megkötött szövetséget, amikor kiderült, hogy megtévesztés eredményeként jött létre. Ezt az elvet Zsolt 15,4 fogalmazza meg: „*A megbélyegzett utálatos az ő szemében, de az Urat féltőket tiszteli: aki kárára esküszik, és meg nem változtatja.*”

2 Józsué megértőnek, Ákán pedig bűnbánónak tűnhet a felszínes olvasás alapján, de látnunk kell, hogy még mindig „jó babiloni köntös”-ként hivatkozik arra a tárgyra, ami megkísértette, és bűnre vitte. Csak a lelepleződése kényszerítette vallomásra, nem a bűnbánata – ezért is érte az ítélet azokkal egyetemben, akik nyilván tudtak a bűnről, mert együtt éltek vele, mégis palástolták.

– Élete alkonyán, a nép lelki érdekeiért érzett felelősségtől vezéreltetve országgyűlést hívott össze azzal a céllal, hogy állásfoglalásukban megerősítse őket Isten oldalán arra az időre, amikor ő maga – irányt mutató lényével – nem lesz már közöttük (Józs 24,14–25).

A néphez intézett beszédének kiemelkedő tanulságai:

– Döntésre biztatta őket: „válasszatok”. Vagy az élő Istent, vagy más isteneket, de ne halogassák e kérdés tisztázását, megválaszolását az életükben.

– Nem mondta meg, nem erőltette, hogy milyen irányba döntsenek. Annak fontosságát hangsúlyozta, hogy ők döntsenek, ki-ki magáért és minél előbb – a lelkiismereti szabadság jegyében. Mindez annak ismeretében érdemel különös figyelmet, hogy a „választott nép”-et alkották, ahol talán elfogadhatónak tartanánk a kényszert.

– Ugyanakkor nem hagyott kétséget a helyes döntés felől, és személyes példaadásával kívánta őket erre ösztönözni: *„Hogyha pedig rossznak látjátok azt, hogy szolgáljatok az Úrnak: választatok magatoknak még ma, akit szolgáljatok; akár azokat az isteneket, akiknek a ti atyáitok [vers 2.] szolgáltak, amíg túl voltak a folyóvizen, akár az emoreusok isteneit, akiknek földjén lakotok: én azonban és az én házam az Úrnak szolgálunk.”* (Józs 24,15)³

Ebből megérthetjük, hogy a helyes magatartás a döntés, az állásfoglalás ösztönzése, az irányt ugyanakkor senkinek sincs joga megszabni, ellenben elvárható, hogy életpéldával támasszuk alá.

– Timnáth-Szeráhnak nevezték azt a területet, amely végül Józsué öröksége lett (Józs 19,49–50). A név jelentése: „a megmaradt rész”. Annak emlékéért hordozza, hogy a nagy feladatot végrehajtó vezető, akire az ígéret földjének elfoglalása és felosztása is hárult, önmagát utoljára hagyta. Vajon hányan jártak volna el így hasonló helyzetben?

A BÍRÁK KORA

A bírák a nép Istentől választott vezetői voltak. Az igazságszolgáltatás, a polgári vezetők feladatát látták el, és szükség esetén katonai vezetőkként is felléptek. Ilyen értelemben már Mózes és Józsué is a bírák közé számítható, de rendszerint a Józsué halálától az első királyig terjedő időszakot értjük „a bírák korán”, ami i. e. 1400 táján kezdődött, és i. e. 1050-ig terjedt.

Azt az államformát, amelyben Izráel ekkor élt – és Isten szándéka szerint mindig is élnie kellett volna – teokráciának nevezzük, ami annyit jelent, hogy Isten volt az uralkodó, az Ő akarata érvényesült (a modern „demokrácia” kifejezéshez hasonlóan, amely „népakarat”-ot jelent).

A teokrácia lényege tehát, hogy Isten az uralkodó, az Ő akarata érvényesül. Ennek következménye:

– Törvényalkotás nincs, ti. Isten a törvényeket már megalkotta (a polgári életre vonatkozóan is!), azokat „csupán” alkalmazni kellett.

– Az alkalmazás a bíra (később a király) feladata volt.

– A bírák idején nem létezett ún. „államapparátus”, a vitás ügyekben a bíra döntött. Amennyiben a törvény szerint halálbüntetés járt, azt a vérbosszúért felelős rokon hajtotta végre (bizonyos esetekben, az elítélés jeleként a közösség egésze is részt vett ebben, l. megkövezés). Ha a cselekmény nem volt élet- vagy erkölcsellenes, és az okozott kárt anyagilag jóvá lehetett tenni, akkor meg kellett fizetni, a jóvátételi résszel tetézve. Ennek egyrészt visszatartó ereje volt, másrészt az anyagi károkozásokon túli veszteséget is ellentételezte. Amennyiben valakit hamis tanúzáson

³ Józsué hivatkozásából következtethetünk arra, hogy már Ábrahám rokonságát is megkörményezte a bálványimádás Urban, és ez is szerepet játszott Isten terveinek alakulásában, ti. hogy elhívta rokonsága köréből.

érték, a törvény az egyszerű, méltányos és mindenki által könnyen belátható ítéletet szabta rá: az legyen a büntetése, amit felebarátjának okozott volna, ha nem derül ki a hamis tanúzsása.

Figyeljük meg, hogy az Istentől kapott polgári törvények

– egyrészt az áldozat érdekeit védték (jóvátétel),
– másrészt visszatartó erőt kívántak jelenteni a bűnelkövetők számára, ezzel az egész társadalom életét, jövőjét védve (5Móz 19,19–20).

Nem volt céljuk ugyanakkor a nevelés, ezért az elzárás nem szerepel (!) a lehetséges büntetések sorában az Ószövetség idején (az újszövetségi korban már a római jogrend érvényesült Júdeában!). Érdeemes ezt összevetnünk korunk igazságszolgáltatási gyakorlatával és annak hátulütőivel, ti. azzal, hogy

– jobbak lesznek-e a börtönt megjárt emberek,
– könnyen illeszkednek-e be a társadalomba,
– segítséget jelent-e az áldozat számára, ha kártérítést nem kap, de a tettest megbüntetik, és még folytathatnánk a sort. Ebből is látszik, hogy Izráel hétköznapi életére is kihatottak annak áldásai, hogy Isten volt az uralkodójuk, és igazgatta a társadalom életét.

A korszakra a ciklikusság jellemző

- a) Józsué és a pusztát megjárt nemzedék halála után az utódok eltávolodtak Istentől.
- b) A lelki hanyatlás következtében – Isten támogatását elveszítve – képtelenek voltak megvédeni magukat a környezetükben élő és rájuk támadó népekkel szemben.
- c) Ennek eredményeképpen idegen fennhatóság alá kerültek, és hosszú, nemegyszer évtizedekben mérhető elnyomás következett.
- d) Amikor terheik súlya alatt görnyedve felismerték hibáikat és Istenhez fordultak szabadításért, Ő meghallgatta őket, bírát támasztott, aki többnyire a katonai felszabadítás műveletét is vezette, majd mint Istentől választott és mindenkitől elfogadott tekintély ítél, bíraskodott a nép körében.

A bíra halála után azonban rendszerint minden kezdődött előlről, ti. a fenti pontokban foglaltak ismétlődése.

A rossz befolyás közvetlen közléről áradt rájuk, amit annak köszönhettek, hogy nem hajtották végre Isten rendelkezését, és egyes kánaánita népcsoportokat megkíméltek a kiirtástól. Ebben nem az emberbaráti szeretet vezette őket, hanem nagyon is önös szempontok:

– A félelem és vonakodás az emberileg nehéz küzdelmekről (l. pl. „vasszekerek” – Bír 1,19. 27), ami a Jordánon történt átkelés és Jerikó bevételenek tapasztalatával a hátuk mögött elfogadhatatlan volt.

– Az anyagi megfontolások, amikor meghódították, de csak adófizetőkkel tették az Istentől pusztulásra ítélte népeket (Bír 1,28. 30. 33. 35). Azt gondolták, hogy így hasznosabbak lesznek a számukra, mintha elpusztítanák őket.

Az így ottmaradt népekkel ráadásul házasságok révén is elvegyültek, amitől Isten jó előre óvta őket (5Móz 7,2–3).

Mindennek eredményét Isten előre megjövendölte: „*tövisek lesznek az oldalukban*” (Bír 2,1–3). Az így szerzett anyagi előny nem volt mérhető ahhoz a veszteséghez, amit a szomszédságban, sőt családjaikban folyamatosan velük élő bálványimádás kísértése és annak következményei jelentettek.

A bírák közül azok személyét és történetük fontosabb mozzanatait emeljük ki, akikről – nyilván a tanulság okán – a Biblia is részletesebben megemlékezik.

Gedeon (Bír 6–8. fejezet)

Ahogy József története az álmoké a Bibliában, úgy Gedeoné a jeleké. Akik bizonyosságot szeretnének Istentől, gyakran jelek formájában várják a választ. Pedig a Biblia szerint korántsem mindennapos ez a jelenség, hiszen Isten éppen azért adta a Bibliát, hogy a gondolkodás, a belátás képességét alakítsa ki és erősítse meg bennünk minden élethelyzetben.

Rendkívüli helyzetekben azonban Isten sem zárkózott el a jeladás elől. Így történt Gedeon esetében is, akit különlegesen nehéz feladattal bízott meg, a népet 7 éve elnyomásban tartó, rendkívül erős hadsereg ellen kellett harcot kezdeményeznie. (Az ellenséges haderőt a midiániták, amálekíták és a napkeletiek szövetsége alkotta.)

Gedeon annak bizonyosságául, hogy csakugyan Isten elhívását közvetítette az angyal, olyan jelet kért, ami rendkívüli volt, és alkalmasnak látszott az egyértelmű válaszadásra⁴: reggel a fűre kitett gyapjú legyen nedves, míg a környezete száraz. Így történt. Gedeonban nyilván bizonytalanság ébredt, hogy ennek természetes magyarázata is lehet (a gyapjú magába szívta harmatot), ezért nagy tisztelettel, de egy ellenpróbát kért: maradjon száraz a gyapjú a harmattól nedves fűvön. Ezt a jelet is megadta Isten annak alátámasztására, hogy csakugyan Ő jelölte ki Gedeont a küldetésre (6,37–40).

Szükség is volt a megerősítésre, mivel az ellenséges haderő 135 ezer főt számlált (Bír 8,10), míg Gedeon serege mindössze 32 ezret. Ilyen körülmények között jelentette ki Isten: *„Több ez a nép, mely veled van, hogysem kezébe adhatnám Midiánt; Izráel még dicsekednék velem szemben, mondván: Az én kezem szerzett szabadulást nékem!”* (Bír 7,2) Mennyire jól ismeri Isten az emberi természetet, ti. hogy miközben hajlamosak vagyunk a közelgő veszélytől félni, és azt eltúlozni, annak elmúltával ugyanolyan erős bennünk a hajlandóság a magabiztosságra, s arra, hogy a megoldást a magunk erejének és bölcsességének tulajdonítsuk.

Ezért szólította fel Gedeont, hogy alkalmazza az izraeliták hadviselésében mindenkor érvényes elvet: *„Aki fél és retteg, térjen vissza, és menjen el a Gileád hegységről.”* (Bír 7,3, vö. 5Móz 20,8)⁵

Az így 10 ezer főre apadt sereget Isten újabb próba elé állította: a vízivás mikéntje döntötte el, hogy ki alkalmas a harcra (Bír 7,4–5). Ez a próba nem volt öncélú, a katonák mértéktartását, fegyelmezettségét vagy éppen mohó nemtörődömségét tette próbára egy olyan veszélyhelyzetben, amikor az ellenség és az ütközet ideje közel volt, s éppen annak helyszíne felé tartottak. Mindössze 300-an nem hasaltak neki az ivásnak, hanem a kezükbe vettek vizet, és továbbhaladtak feladatuk elvégzésére. Látszólag kevesen voltak, de Istennek ennyi elég volt (Bír 7,7). Neki sohasem erőre van szüksége, mert azt Ő testesíti meg, hanem olyan eszközökre, akiken keresztül hitük, lelki alkalmasságuk révén az isteni erő megnyilvánulhat.

Bizonyára nagy hitet igényelt Gedeontól, hogy lemondjon serege túlnyomó részéről, és azokat is hazaküldje, akik nem mentek el önként, hanem készek lettek volna harcolni. Mégis bízott Istenben, és engedelmeskedett az utasításnak. Isten is értékelt engedelmességét, és nem hagyta magára. Együtt tudott érezni vele ebben a nehéz, hitet próbáló órában, és ezúttal maga ajánlott neki jelet, hogy bátorítsa (Bír 7,8–15). Ennél meggyőzőbb bizonyosságot nem adhatott volna: ellenséges katonák kapták a kijelentést, és magyarázták annak jelentését, aminek Gedeon fültanúja lehetett.

Ebből megérthette Gedeon – és vele együtt mi is –, hogy nehéz nekünk alkalmas jelet kérni, mennyivel jobb Isten bölcsességére bízni magunkat, mert Ő jobban tudja, mi az a jel, amelyhez még a mi kételkedésre hajlamos lelkünkben sem férközhet kétség.

4 Noha 6,21 szerint eleve része lehetett természetfölötti tapasztalatban.

5 A félelem, a gyávaság ragályos, ezért jobb, ha nincs jelen ilyen ember, és nem gyengíti a többieket. Ugyanakkor ne gondoljuk, hogy ez a szabály könnyű kibúvó lehetett abban a korban a hadviselés veszélyei alól. Aki nyíltan vállalta a gyávaságát, bizonyára bélyegként viselte magán egész életében.

Gedeon tehát megerősödött, a csatát rendkívüli körülmények között vívták, és a 300 izraelita győzelmével végződött (Bír 7,16–22).

A történet további tanulságokkal is szolgál: Mielőtt megkezdődhetett volna Izráel felszabadítása, reformációt kellett végrehajtani, ami egyet jelentett a bálványáldozati kultusz helyek lerombolásával. Gedeon éjszaka végezte el ezt a feladatot, így kész helyzet elé állította a város lakóit, a közhangulat Gedeon apjának határozott fellépése nyomán gyorsan megváltozott.

A legfontosabb kérdés mégis az, hogy miért éppen Gedeonra esett Isten választása?

„És az Úr hozzá fordult, és mondta: Menj el ezzel a te erőddel, és megszabadítod Izráelt Midián kezéből. Nemde, én küldelek téged?” (Bír 6,14)

Miben állt Gedeon ereje, mire hivatkoznak a küldött szavai? A 13. versben ezt olvassuk: „Gedeon pedig mondta néki: Kérlek uram, ha velünk van az Úr, miért ért bennünket mindez? És hol vannak minden Ő csodadolgai, amelyekről beszéltek nekünk atyáink, mondván: Nem az Úr hozott-e fel minket Egyiptomból?! Most pedig elhagyott minket az Úr, és adott a midiániták kezébe.”

Tehát Gedeon gondolkozó ember volt. Nem törődött bele népe állapotába, foglalkoztatta annak az oka, és emlékezett Isten korábbi csodáira. Nem felejtette el Istent, és várta a megoldást. Ez a lelki, erkölcsi erő és beállítottság képesítette a rábízott feladat elvégzésére.

Sámson

Testi erő tekintetében Sámson minden embert felülmúlt, erkölcsi erő tekintetében azonban a világ leggyengébb emberei közé tartozott. Héber származása eleve tiltotta, hogy pogány nőt vegyen feleségül. Ráadásul Isten különleges feladatra hívta el és képesítette, amit rendhagyó születési körülményei is jeleztek. Mégis, visszatérő módon filiszteus nők nyerték el a tetszését, és még azzal sem törődött, hogy törvényes keretek között éljen velük. Amikor kalandjai révén bajba került, a népe javára kapott rendkívüli erejét hetvenkedve a maga érdekében használta fel. Végül csapdába esett, mert szeretője kiszolgáltatatta ellenségeinek.

Eletútja az eltékozolt élet és lehetőségek elrettentő példája, aminek fájdalmas voltán az sem változtat, hogy élete végén megtért, és Isten még egyszer felruházta azzal az erővel, amelyet egész élete során a jó ügy szolgálatába kellett volna állítania.

Jefté

Jefté története (Bír 11–12. fejezet) hasonló a többi szabadításhoz. Amiért a bibliaolvasó számára emlékezetes marad, az rendszerint lánya megáldoztatásának kérdése, ti. hogy valóban sor került-e arra.

A válasz egyszerű, minden bizonnyal nem.

– Izraelben tilos volt az emberáldozat. Míg Isten minden elsőszülöttet magának igényelt, hogy ezzel is az Ő elsőszülöttjében hozandó áldozatra emlékeztessen, és bátorítson, az emberek esetében állattal kellett megváltani az emberéletet. Lévi törzsét egyetlen tömbként kellett odaszentelni Isten szolgálatára Izráel mindenkori elsőszülöttei helyett.

– A történet szövege is arra utal, hogy hasonló felajánlást jelentett Jefté lánya esetében a fogadalm betöltése: „Az pedig elment és az ő leánybarátai, és siratta az ő szüzességét a hegyeken. És a két hónap elteltével visszatért atyjához, és betöltötte az őfelőle való fogadást, amelyet tett, és ő soha nem ismert férfiút.” (Bír 11,38–39)

Az utolsó két bíra, **Éli** és **Sámuel** személyére és életük tanulságaira az egységes királykor tárgyalásánál térünk majd ki.

Szemponatok a Bírák könyve 19–21. fejezetében foglalt történet megértéséhez

1. Az ágyas tragédiájánál vegyük figyelembe, hogy a fejezet elején tanúsított hűtlensége a történet kiindulópontja.
2. Az Izráelben akkor uralkodó állapotokat jól jellemzi, hogy a lévítának ágyasa volt!
3. Az indulás halogatása miatt kényszerültek idő előtt megszállni, elkerülhették volna ezt a helyet, ha időben felkerekednek.
4. A lévita jobbnak látta a pogány jebuzeusokat elkerülni, mert a saját népénél nagyobb biztonságban érezte magát. (Sajnos csalatkoznia kellett!)
5. Vendéglátójuk nem helybeli volt, csak egy betelepült ápolta a vendégszeretetet a romlott városban.
6. A Sodomával azonos állapotok (l. a gyakorlatilag szó szerint egyező leírást!) nyomán ugyanúgy bekövetkezett a büntetés az izraelita városra, vagyis nem jelentett mentséget, hogy ők a választott nép sarjaként követték el a bűnüket. Éppen ellenkezőleg!
7. Izráelben ekkor még – Isten parancsának megfelelően – kitisztították a kirívó bűnt, és nem túrték meg.

A bírák korának időrendje

A bírák korára vonatkozó **időrendi adatok** meglehetősen hiányosak. A következő táblázat összegzi mindazt, amit a bírák egymás utáni valószínű sorrendjéről és működéséről megtudhatunk a bibliai kijelentések alapján.

(A táblázat adatai tájékoztató jellegűek!)

- Kánaán elfoglalása a Jordánon való átkeléstől az ország felosztásáig, i. e. 1405–1398
 - Az ország nyugalma **Józsué** és a vének alatt, 1400–1366
 - **Otniel** szabadítása Kusán-Risathaim mezopotámiai király 8 éves elnyomása alól (**Bír 3,8–10**), 1358
 - 40 év nyugalom (**Bír 3,11**), 1358–1318
 - **Ehud** szabadítása a 18 éves moábita elnyomástól (**Bír 3,12–29**), 1300
 - 80 év nyugalom a déli és keleti törzseknek (**Bír 3,30**), 1300–1220
 - Sámgar szabadítása a filiszteusoktól (**Bír 3,31**)
 - **Debora** és **Bárak** szabadítása Jábin kánaánita király 20 éves elnyomása alól északon (**Bír 4,1–24**), 1253
 - Nyugalom északon (**Bír 5,31**), 1253–1227
 - **Gedeon** szabadítása a 7 éves midiánita elnyomás alól (**Bír. 6–8. fejezet**), 1213
 - Gedeon bírósága, 1213–1173
 - Abimélek királysága Sikem felett 3 évig (**Bír 9,1 6. 22**), 1173–1170
 - **Tola, Jáir, Jefte, Ibsán, Élon** és **Abdon** szabadítása és bírósága (**Bír 10–12. fejezet**), 1170–1083
 - A filiszteus elnyomás kezdete (**Bír 13. fejezet**), 1120
 - **Sámson** szabadító cselekedetei (**Bír 14–15. fejezet**), 1105–1085
 - **Éli** főpap és bíró, az ő idejében a filiszteusok elviszik a frigyládát (**1Sám 4. fejezet**), 1140–1100
 - **Sámuel** 20 éves tanítószolgálat, 1100–1080
 - Az ében-ézeri csata, a filiszteusok legyőzése, 1081
 - Sámuel bírósága, 1081–1050
- Összesen ennyi bíra neve ismeretes tehát Sámuelig, aki azzal tűnik ki a többiek közül, hogy elsősorban próféta volt, de emellett Izráel bírása is 30 esztendeig.

RUTH KÖNYVE

Ruth története is a bírák korában játszódik, annak utolsó szakaszában (Bír 1,1; 4,13. 17).

A honfoglalás és a bírák korának régészeti emlékei (1405–1050)

A bibliai kronológia szerint a zsidó honfoglalás és földosztás főbb eseményei i. e. 1405 és 1398 között zajlottak le, ezt követően pedig mintegy 350 éven át bírák kormányozták a népet.

A régészet ezt az időszakot Palesztina késő-bronzkorának illetve kora-vaskorának nevezi.

(Late Bronze Age II - Iron Age I)

A tudósok mai álláspontja szerint a zsidó honfoglaláshoz kapcsolható konkrét régészeti leletek vagy jelenségek nincsenek. Több bibliakritikus erre alapozza feltételezését, miszerint Józsué könyvének leírása nem hiteles, sokkal inkább egy későbbi „igazolása” a zsidó nép hősiességének és az isteni támogatottságnak, míg a valóság ezzel szemben inkább egy lassú népességbeszivárgás volt – az is csak az i. e.1200-as évektől –, ami nem borította fel ténylegesen a kánaánita városok életét.

A fenti véleménnyel szemben áll azonban néhány logikus érv és régészeti megfigyelés:

– Ha a kivonulás csak az i. e.1200-as években történt meg, akkor a honfoglalás és földosztás eseményein túlmenően a bírák korának teljes időrendje – számos erre történő bibliai visszahivatkozással együtt – felborul, vagyis Józsué könyvén kívül egyéb bibliai könyvek hitelessége is megkérdőjeleződik.

– Ha nem a zsidók, akkor kik lehettek és milyen népmozgás részei voltak azok a „habiru” törzsek, akik az „amarnai levelek” bizonyosága szerint az i. e. 1400-as években komoly fenyegetést jelentettek a kánaáni városokra?

– A zsidó honfoglalással együtt járó anyagi kultúraváltást talán azért nehéz ebben a periódusban meghatározni, mert Kánaánban ekkor egy időben többféle, sokszor rokon népesség élt, a leletanyag változatosságához pedig az egyiptomi és mezopotámiai civilizációk kettős hatása is hozzájárult. Vagyis régészetileg nehéz elkülöníteni az új, de hasonló anyagi kultúrával érkező bevándorlókat. A nehézséget csak fokozza, hogy a bibliai tudósítás szerint a héberek – majdnem teljesen – átvették a már kialakult városhálózatot (ebben az esetben pedig lehetséges, hogy a népességváltást csak egy égésréteg vagy még az sem jelzi), az újonnan, alapított települések esetében pedig nem mindig sikerül megtalálni a korábbi, esetleg a zsidó telttől eltérő helyen álló kánaánita várost (lásd például Ai esetében).

– A fentiekből következik, hogy talán az sem véletlen, miért nem sikerült az i. e.1200-as évek kánaánita városhálózatában megtalálni a zsidó honfoglalás „bizonyítékait”. A Biblia szerint az izraelita törzsek ekkor már beolvadtak Kánaán egyéb lakói közé – nem fejezték be ugyanis a térség katonai elfoglalását –, így már ottlakókként együttesen szenvedték el a Kánaán ellen irányuló támadásokat. (Lásd például Merneptáh fáraó ún. Izráel-sztéljét kb. az i. e.1220-as évekből.)

– A Bírak könyve leírása – a folytonos hadakozás különféle betolakodók ellen – tökéletesen beleilleszthető a kor tágabb földrajzi és történeti képébe. Éppen ezért az i. e. 1200-as években a kánaánita városszerkezetben fellelhető változások, illetve az egyes települések pusztulásrétegei nem feltétlenül köthetők a „honfoglaló vagy beszivárgó zsidókhoz”, hanem értelmezhetőek az ebben az időben Kánaán határát elérő nagy ókori népmozgások részeként is.

1. Kánaán, az „ígéret földje”⁶

A kb. 20-25 ezer km² területen az i. e. 1400-as években vegyes etnikumú (részben indoeurópai, részben sémi) népcsoport élt. 5Móz 7,1 hét törzset sorol fel Kánaán lakóiként: hitteusok (hetiták), girgazeusok (?), emóreusok (amoriták), kananeusok (talán vegyülékes, „őslakos” nép), perizeusok (?), khivveusok (hurriták?) és jebuzeusok (?).

A korabeli „amarnai levelek” megerősítik a bibliai leírást, amely szerint az ott lakók kisebb-nagyobb városok fennhatósága alatt éltek, ún. városállamok formájában. Egy-egy település királya a környékbeli kisebb falvak ura is volt. A letelepedett életmódot követő városlakók állandó harcban és konfliktusban álltak a félnomád, nomád sátorlakókkal.

A kánaáni civilizáció két nagy kultúra – Egyiptom és Mezopotámia – között, azok folyamatos hatására alakult ki. Nyelvük és írásuk a babiloni mintát követte, agyagtáblára ékjelekkel rótt leveleket küldtek még a fáraó udvarába is, aki hivatalosan hűbéruruk volt. Emellett ismerték és használták a betűírást is, amely a térségben feltehetően már az i. e. II. évezred első felében megjelent.⁷

A palesztinai feltárások azt igazolják, hogy a zsidó honfoglalás előtt itt élt népek magas technikai tudással rendelkeztek. Különösen egyes építményeik tanúskodnak erről: a masszív, erős városfalak és tornyok (például Jerikó) vagy a sziklákba vájt alagútrendszerek (például Jeruzsálem).

A fejlett kultúra azonban véres és primitív túlvilági képzetekkel társult. A régészeti feltárások eredményeként ma már több kultuszhelyet ismerünk, és előkerültek az istenekről szóló mitológikus feljegyzések is⁸. Az ún. kánaánita vallás követői zárt „templomokban”(például Lákis, Megiddó, Bét-Sean) és többféle típusú szabadtéri áldozóhelyeken (például Gézer, Háczó) gyakorolták hitüket. A feltárt dokumentumokból kiderült, hogy a kánaáni népek mitológiájában az istenek bizarrul kegyetlen és erkölcstelen cselekedeteket hajtottak végre, így például az állatokkal való közösülés is gyakori motívum. A termékenységi kultusz állt a középpontban, amely kultikus paráznasággal, valamint ember-, sőt gyermekáldozatokkal kapcsolódott egybe. Erre a brutális szokásra – az ószövetségi leíráson kívül – utalnak a későbbi görög történetírók, Hérodotosz, Diodorosz, és az ásatások áldozati gödrökből előkerült csontmaradványai is. A vallás elterjedt az ókori Palesztinában, Szíriában, Föníciában, később a kereskedelmi gyarmatok révén még az afrikai Karthágóban is. A termékenységi kultusz uralkodó volta szolgál magyarázatul a nagy számban talált meztelen istenszoborra és a Bibliában is említett templomi női és férfi paráznák jelenlétére.

Az alábbi részlet jól illusztrálja, milyen istenképet ápoltak magukban:

6 Isten nem véletlenül jelölte meg a zsidó nép jövőendő lakóhelyéül Kánaán földjét. Geopolitikai adottságai rendkívül jók voltak: a termékeny félhold részeként, rengeteg karavánúttal három világrészt kapcsolt össze, vagyis ideális helyszíne lehetett egy eszme gyors terjedésének. A változatos és sokszor szélsőséges természeti adottságok kiszolgáltatottá tették, de ugyanakkor istenfélelemre is nevelték az ott lakókat. Mindezek mellett a Kánaánban élők erkölcsi romlottsága és a felettük gyakorolt speciális ítélet is meghatározta a „választott nép” új hazájának földrajzi határait.

7 Az i. e. II. évezred első felére keltezhető betűírásos feliratokat találtak a Sínai félszigeten és Palesztina több városában: Lákis, Bét-Semes, Sikhem. A 32 betűjelből álló sínai feliratokat A. H. Gardiner (egyiptológus) fejtette meg, és az írástípust proto-sínainak nevezte el.

8 1928-ban a szíriai Ras Samras közelében, szántás közben egy ókori sír került elő. 1929 -től itt régészeti feltárás kezdődött, amely felszínre hozta az ősi Ugarit romjait: a kikötővárost és 1200 méterrel beljebb magát a tellt (C. Schaffer). A városban a lakóházakon és műhelyeken kívül királyi palota állt, amelyben megtalálták a könyvtár maradványait, kb. 1500 agyagtáblát. Levelek és adásvételi szerződések mellett irodalmi-vallási szövegek kerültek elő. A feljegyzések részben sumérul és akkádul, részben „ugarituiul” íródtak. Utóbbi – addig ismeretlen nyelv – megfejtésével Biblián kívüli kortárs forrás is megerősítette az ún. kánaánita vallásról korábban kialakult képet.

„Aztán Anat a házához ér,
Az istennő palotájába tér.
Megelégette a völgyben a harcot,
Két város fiaival a csatát. Székeket
A hősökhez vágja, a seregekhez vágja
Az asztalokat, az ifjakhoz a zsámolyokat.
Hevesen harcol és néz,
Csatázik és örül Anat.
Bensője izgatott, nevetéssel telt
Szíve, vidul Anat lelke.
Örül, hogy térdig ellenségei vérében
Gázol, ruháján ifjak alvadt vére.”

A kánaáni népek között nagy kultusza volt a kígyónak, amelyet feltekeredve ábrázoltak.

A vallás főistene az idős és kissé szenilis Él, akit hatalmától tulajdon fia, Baál fosztott meg. Az erőszakos és kiszámíthatatlan Baált (területenként eltérő neveken ismert, pl. Baál-Peór, Molokh, Baál-Zebub) az eső, vihar istenét sokszor csak emberáldozatokkal lehetett kiengesztelni. Egyesek szerint úgy tűnik, hogy Él feleségei és egyben gyermekei: Asera, Astarte és Anat ugyanakkor Baál asszonyai is voltak. Az istenekről szóló történeteikben általános a vérfertőzés, fajtalanság, homoszexualitás, erőszak, gonoszság. Az évi vallási ünnepek hatalmas orgiákkal kapcsolódtak össze. Ez a szabados erkölcsi felfogás feltehetően csak visszatükrözte a korabeli szokásokat.

A kánaánita hitvilág emellett rengeteg babonás (modern kifejezéssel okkult) jelenséget is magában foglalt: jóslás, szellemidézés, halottlátás, varázslás, tűzjárás stb., vö. 5Móz 18,9–12.⁹

Mindezek ismeretében értjük meg a Biblia következetesen visszatérő tiltását a kánaánita kultuszoktól, valamint azt, hogy miért éppen azokat a tilalmakat foglalja magában, amelyeket tételiesen felsorol.

2. Siló

A Biblia szerint a letelepült zsidók vallási életének központja Silóban volt. Közel 400 éven keresztül itt őrizték a szent sátort és benne a frigyládát.

Az ókori várost a Jeruzsálemtől mintegy 27 km-re északra található Kirbet-Szeilun dombjával azonosítják. Már a középkori egyház is ismerte és tisztelte ezt a helyet.¹⁰

A kb. 8 ha területen az i. e. 1400-as, 1300-as évekre keltezhető késő bronzkori épületnyomok (Late Bronze Age II), egy kora vaskori (Iron Age I.) i. e. 1200-1100-ra datálható kőház, kemence, edények, gödrök, állatcsontok és használati tárgyak utalnak a település bírák korabeli használatára.

A kora vaskori tell-szakasz kb. i. e. XI. századi pusztulásrétege a kutatók szerint is figyelemre méltó egyezést mutat a Sámuel könyvében lejegyzett filiszteus támadás és győzelem időpontjával (vö. 1Sám 4. fejezet).

⁹ A kánaánita vallásról a III. évfolyam vallástörténet tantárgya keretében fogunk részletesebben tanulni.

¹⁰ Siló legfontosabb feltárásai: 1915: A. Schmidt, 1926–32: H. Kjaer, C. Christensen, S. Beck, F. Albright, hitelesítő ásatás 1981–84: I. Finkelstein, S. Bunimovitz, Z. Lederman.

3. Jerikó

„Jerikó (a mai Er-Riha) a Jordán folyó mentén, a Holt-tenger közelében, 350 méterrel a tengerszint alatt fekvő oázis volt. Zöld foltocska a vakítóan fehér mészsivatagban, a kopár hegyek lábánál.

A bibliai időkben Jerikó volt Kánaán egyik legjelentősebb erőssége. Megtámadása kilátástalan vállalkozásnak tűnt. Külső fala 2 méter vastag és helyenként 10 méter magas volt. Mintegy 3-4 méterrel beljebb emelkedett a 3 és fél méter vastag belső falgyűrű.” (Wolf Schneider: *Városok Urtól Utópiáig*, Bp., 1973, 27. l.)

„John Garstang professzor végzett ásatásokat Jerikónál 1930–39-ig. Több települési réteget tártak fel. Az i. e. 1400 körüli város hatalmas falainak leomlását a professzor földrengésnek tulajdonította. Azt is megállapította, hogy a várost olyan sűrűn lakták, hogy a város falának tetején magánházak is épültek. Sőt a két (külső és belső) fal között oszlopokat fektettek le, melyekre házakat építettek. Ráháb története, aki a kémeket házának ablakán keresztül eresztette le, említi azt a tényt, hogy »háza a kőkerítés falán volt, és a kőkerítésen lakott« (Józs 2,15). Garstang ásatásai a továbbiakban még azt is kimutatták, hogy szándékosan rettenetes tüzet gyújtottak, sőt tüzelővel még táplálták is.” (Siegfried Horn: *Recent discoveries confirm the Bible, Our Firm Foundation I. kötet*, Washington, 1953, 74. l.)

„A hamuréteg olyan vastag, a roppant hőség annyira észlelhető volt, hogy azt a benyomást keltette, miszerint kitervelték és tüzelőanyaggal még jobban felszították a tüzet. A parázs között elszenesedett nád és fadarabok nyomait találtuk. Tény, hogy ugyanezt az anyagot használták a helybeliek a házak fedéséhez, de itt tízszer annyit találtunk, mint amennyi e célból szükségesnek bizonyult. A nyomok bőségesen mutatkoztak a házakban és azokon kívül is. Ez volt a helyzet a város falai között is, ahol helyenként az elégetett anyag másfél méter magasságot ért el. Röviden, a jelek szerint Jerikót előzetes készülődés után felégették, a tények szerint tűzáldozatnak szánták, pontosan úgy, ahogyan Józsué könyve megörökítette: »A várost pedig megégették tűzzel és mindazt, ami benne van.« (Józs 6,24)” (John Garstang: *The story of Jericho*, London, 1940, 140. l.)

„Jerikó városának feltárói úgy vélik, hogy az erőd valószínűleg földrengésnek és tűzvésznek esett áldozatul. E feltevés mellett szólnak a kormos kő- és téglahalmazok, s a fejlett kultúráról tanúskodó romokat fedő vastag hamuréteg. A megmaradt faltöredékeken mély hasadékok tátongnak, a tetők pedig kétségkívül hirtelen szakadtak le, maguk alá temetve számos használati tárgyat.” (Z. Kosidowski: *Bibliai történetek*, Bp., 1968, 176. l.)

„A háztartási felszerelések tömegéből, amelyek a leomlott házakban voltak, világosan látható volt, hogy Jerikó népét foglalkozásuk, munkájuk közben pusztították el. A család ellátmánya: datolya, árpa, zab, olajbogyó, hagyma és bors volt található kenyérrel vegyesen. Mindez azt mutatja, hogy a katasztrófa milyen váratlanul érte Jerikó lakosságát.” (Siegfried Horn: i. m., 75. l.)

Jerikónak ezt a pusztulását a régészek nagy része az **i. e. 1400 körüli** időre teszi.

4. További régészeti bizonyosság a kánaáni városok feltárásával kapcsolatban

„Gibeon városának feltárt romjai nem mutatják az ilyen (Jerikóéhoz hasonló) erőszakos hódítás nyomát, ami emlékeztet arra az elbeszélésre (Józs 9. fejezet), hogy Gibeon lakói némi ravaszsággal, de szövetségre léptek Józsuéval. Sikem városánál sincs nyoma e korban tűzvésznek, háborús pusztulásnak.” (Dr. Tóth Kálmán: *A régészet és a Biblia*, Bp., 1982, 65. l.)

„Nem akadtak tűzvész vagy erőszakos pusztítás nyomára Gibeon városában, s ez a bibliai elbeszélést igazolja. Józsué könyvében (10,2) olvasható: »Nagy város volt ugyanis Gibeon, olyan, mint a királyi városok.« A romokat Jeruzsálemtől mintegy nyolc kilométerre északnyugatra, a jordán-

niai el-Dzsid faluban tárták fel. Gibeon óriási területen feküdt, számos utcája, tere, temploma és középülete volt. Gazdagságát tanúsítja a sok bronzeszköz, amelyet a sírokban és a házak romjai alatt találtak.” (Z. Kosidowski: i. m., 170. l.)

5. A legnagyobb jelentőségű bizonyosság: az amarnai levelek

Tell-el-Amarnában, IV. Amenhotep (Ehnaton) fáraó fővárosában, a királyi levéltárban fedezték fel azokat 1887-ben. A kor nemzetközi diplomáciai nyelvén, babilóniai ékírással íródtak. Ezek között számos a palesztinai városállamok királyainak levele, akik sürgős segítséget kértek az egyiptomi udvartól a habirukkal szemben, akik előzönlik az országot, egyik város a másik után kerül veszedelembé. Több levél Abdu-Hepától, Jeruzsálem királyától való, ezek között vannak a legérdekesebb levelek. Emlékezzünk arra, hogy a palesztinai városállamok III. Thutmoszisz alatt szilárdan egyiptomi fennhatóság alákerültek, amely azonban a nagy hódítókirály utódai alatt az egyiptomi birodalomhoz már csak lazább tartozást jelentett. Józsué könyvével megegyezően arra mutatnak ezek a levelek, hogy Kánaán meghódítása fokozatosan történt. A még meg nem hódított városok tudták, hogy napjaik meg vannak számlálva, és félelmet, kétségbeesést kifejező kérelmükkel fordultak az egyiptomi udvarhoz, ahonnan azonban segítséget nem kaptak. Mint ismeretes, Ehnaton fáraót főként vallási reformjai, fővárosa áthelyezése és belső harcai foglalkoztatták, így a birodalom politikailag, katonailag gyengült a keze alatt.

Sokan vitatták és vitatják ma is, hogy a habiruk azonosak lennének a héberekkal, és hogy az amarnai levelek Józsué honfoglalásának érdekes közvetett bizonyosságai lennének. Idézzük azonban a megbízható szakvéleményt G. L. Archertől:

„Sok kiváló szakértő, akik alaposan átvizsgálták az anyagot, bizonyossággal azonosítják az amarnai levelezés habiruit Józsué hadseregével. Rámutattak arra a tényre, hogy azoknak a városoknak a kormányzói tartottak fenn levelezést Egyiptommal, amelyeket az izraeliták később hódítottak meg: Megiddó, Askelon, Akkó, Gézer és Jeruzsálem. Másrészt azok a városok, amelyek már korábban elestek, vagy önként megadták magukat Józsué seregével szemben, egyáltalán nem szerepelnek a levelezők között (például Jerikó, Beér-Seba, Béthel, Gibeon, Hebron). A nemzet Istennel való szövetségkötésének – amely az Ebál és a Garizim hegyén, Sikem közelében történt – ünnepélyes megerősítésével kapcsolatban nagy jelentőségű az az adat, amit Abdu-Hepa, Jeruzsálem királya egyik levele (EA 289) szolgáltat ezzel a megjegyzéssel: »Vagy úgy fogunk tenni, mint Labayu, aki Sikem országát átadta a habiruknak?«” (*A Survey of Old Testament Introduction*, 10. kiadás, Chicago, 1975)

5. fejezet

AZ EGYSÉGES KIRÁLYSÁG KORA

A korszak időbeli határai:

i. e. 1050–930

A korszakot tárgyaló bibliai szakaszok:

1Sám 8–2Sám24. fejezetéig

1Kir 1–11. fejezete

1Krón 3., 11–29. fejezete

2Krón 1–9. fejezete.

Ehhez a korszakhoz kapcsolódnak még
– Dávid zsoltárai,
– valamint a Példabeszédek, Énekek éneke, Prédikátor könyve, amelyeknek Salamon a szerzője.

A fogalom jelentése

Isten eredeti elképzelésében nem szerepelt, hogy királyok uralkodjanak választott nép fölött. Maga a Teremtő volt a királyuk és törvényadójuk, aki bírákat állított az élükre, hogy azok az Ő félelmében és törvényei alapján igazságot szolgáltatassanak.

Izráel azonban nem becsülte ezt a rendkívüli előjogot, hanem azt kívánta, hogy ember legyen a királyuk, és vezesse őket, ahogyan az „*minden népnél szokás*” (1Sám 8,5). Isten végül helyet adott a kérésüknek, de már előre, kb. 350 évvel korábban (!) szabályozta a királyság intézményének működését Izráelben. Ez a tény egyszerre bizonyítja, hogy Isten előre ismeri a jövőt, és tiszteletben tartja az ember szabad akaratát.

A királyság intézménye és annak működése mást jelentett tehát Izráelben, mint a többi népnél!

A királytörvény (5Móz17,14–20)

Az Izráelben létesített királyság más népekétől eltérő sajátosságai:

1. Isten választja az uralkodót, nem a nép, és a megbízatás nem is öröklődhet a mindenkori elsőszülöttre.

2. A király nem lehet idegen származású. (Ennek jelentőségét később, az újszövetségi időkben az edomita Heródes kegyetlensége mutatja a betlehemi gyermekek lemészárlásakor.)

3. A királynak ne legyen sok

- felesége
- aranya, ezüstje
- lova.

Az előbbi erkölcsi erejét és tisztánlátását gyöngítheti, az utóbbiak pedig azt a veszélyt hordozzák magukban, hogy a vagyonban, ill. haderejében kezd bízni, ahelyett hogy a bizalmát Istenbe vetné.

4. A király **nem független uralkodó**, aki saját belátása és önkénye szerint kormányozhat, hanem Izráel igazi királyának, a menny Istenének képviselője, az Ő vezetését és akaratát kell közvetítenie s megvalósítania.

5. Nemcsak a nép gazdasági, politikai életét és harcait vezeti, hanem **lelki, vallási vezető is**. Olajjal kenték fel szolgálatára, mint a papokat és a prófétákat, kifejezve ezzel, hogy szent tiszt-sége, lelki megbízatása van, amit csak a Szentlélek segítségével képes betölteni, éppúgy, mint a papok és a próféták.¹

6. **Ne erőszakkal uralkodjon** a népen, hanem példaadása és annak bizonyossága által, hogy Isten vele van. Ennek alapján élvezze a nép megbecsülését, bizalmát és tiszteletét.

7. **A nép hitből, önként, meggyőződésből és szeretetből engedelmeskedjen neki**. Uralkodása legalább bizonyos mértékben hasonlítson Isten egész világmindenséget átfogó uralmához, amelyben nem a kormányzás és a hatalom az engedelmség alapja s az összetartó erő, hanem az Isten igaz jelleme, bölcsessége felől való meggyőződés, az iránta tanúsított szeretet, csodálat. (Lásd Jel 5,11–12; 15,2–4)

Az államforma megváltoztatásának oka és közvetlen előzményei

Már Gedeon idejében megfogalmazódott a népben a gondolat, hogy a csodálatos szabadításban döntő szerepet játszó ember királyként uralkodjon felettük (8,22–23). Gedeon még elutasította a felkérést, törvénytelen fia, Abimélek azonban már erőszakkal ragadta magához a hatalmat (1. Bír 9. fejezete). Halálát követően helyreállt ugyan az eredeti rend, de csak Sámuel próféta szolgálatának végéig.

ÉLI ÉS SÁMUEL SZEMÉLYÉNEK SZEREPE

Izráel utolsó előtti bíróját Élinek hívták, aki egy személyben főpap is volt.

Papi szolgálatot végző fiai, Hofni és Fineás anyagi és erkölcsi területen elkövetett visszaélésekkel annyira megbotránkoztatták a népet, hogy az már nemcsak a személyük iránt keltett meg-ütközést, hanem „*a nép megutálta az Isten áldozatát*” (1Sám 2,17). Éli, aki egyszerre volt apjuk és szolgálati előljárójuk, nem lépett fel határozottan a köztudomású bűnökkel és elkövetőikkel szemben, noha azok még közember esetében is halállal büntetendők lettek volna.

Élit azonban nem csak közvetlen felelősség terhelt: közvetve a fiai nevelésében elkövetett mulasztások vezettek oda, hogy a fiúk nem tanultak önfegyelmet, nem féltek nyíltan, botrányosan áthágni Isten törvényét.

Különösen fontos példája ez a szomorú történet a Biblia gyermeknevelésre vonatkozó tanításainak. A gazdagon fellelhető tanácsok (Példabeszédek, Pál apostol levele a kolossébeliekhez stb.) mellett konkrét életutak sokszor éppen a hibák által példázzák a jellegzetes és téves szülői magatartásformákat, mulasztásokat, megrázó következményeikkel együtt.

A Bibliában fellelhető példák közül talán a leglátványosabb és lelegettetőbb mégis Élié és fiaié:

– Az apa teendője a fiúk azonnali leváltása és – bármilyen fájdalmas is – elítélése lett volna, ami ebben az esetben a halálbüntetést jelentette.

¹ Az olaj az egész Bibliában a Szentleket jelképezi (Zak 4,1–6). Papok, királyok és próféták fejére öntötték a szolgálatukba történő beiktatáskor, annak jelképeként, hogy amiképpen végigfolyik rajtuk az olaj, ugyanúgy kell a Szentléleknek egész lényüket áthatnia ahhoz, hogy szolgálatukat el tudják látni.

– Éli ehelyett megelégedett néhány dorgáló szóval, ami kirívó, halálos bűnök és az egész nép megbotránkoztatása esetében semmiképpen sem tekinthető elégségesnek.

– A fiúk bűnének és felelősségének nagyságát növelte, hogy kifejezetten papi tisztséget betöltve, lelki vezetőként követték el a visszaéléseket.²

A rombolás következményei messzire hatottak:

– „Az emberek megutálták az Úr áldozatát...” (1Sám 2,17), tehát nem egyszerűen a szentségtörő papokat, hanem azt a valakit, akit képviseltek.

– Emiatt Isten kénytelen volt magára hagyni a népet, és megengedni, hogy a filiszteusoktól katasztrofális vereséget szenvedjenek el.

– Az ütközetben elesett Hofni és Fineás, sőt apjuk, Éli is meghalt a hír hallatán.

– Elveszett a frigyláda is, amelyet a második összecsapásra magukkal vittek. (A beszámoló szerint Isten népe a fetisizmus szintjére süllyedt: azt hitték, hogy a láda pusztja jelenléte biztosítani fogja számukra a menny természetfölötti támogatását.)

– A választott nép nemcsak maga szenvedte veresége fájdalmas következményeit, hanem – küldetésével ellentétesen – a filiszteusokat is abban a hiszemben erősítette meg, hogy az ő istenük nagyobb és erősebb Izráélénél, hiszen győztek.

Mit tett Isten a romlás ellensúlyozására?

Isten nem hagyta tudatlanságban a filiszteusokat. Csapásokkal figyelmeztette őket, míg végül logikusan gondolkodva, kísérletezve felismerték, hogy valóban a frigyláda jelenlétével, annak Istenével függenek össze az őket érő csapások (1Sám 5,1–6,12).

Különös és szomorú ugyanakkor, hogy a történet folytatása szerint a választott nép tiszteletlenebbül közeledett a ládához, mint a pogány filiszteusok (1Sám 6,19).

Isten azonban Izráelt sem hagyta el végleg, hanem Sámuel személyében új, alkalmas bírát nevelt nekik. Élettörténetéből megtudhatjuk:

– Egyértelműen isteni kegyelem révén születhetett meg (1Sám 1,1–20).

– Odaszentelt életet tudott élni ugyanabban a közegben, ahol Hofni és Fineás is nevelkedett, ti. Éli házában (1Sám 3,19). Ebből megérthetjük, hogy a környezet hatása nem szükségszerűen meghatározó – noha hatalmas befolyása van az életünkre.

– Gyermekkorától szól hozzá és általa Isten (1Sám 3. fejezet), amit ő meg is becsült (1Sám 3,19), felnőttként pedig egyszerre töltötte be a főpap, a bíra és a próféta feladatkörét.

– Prófétaiskolákat alapított és működtetett, míg végül kitartó erőfeszítéseit eredmény koronázta, és a nép lelkében igény ébredt útjaik megváltoztatására. Mispában került sor az országgyűlésre, ahol megerősítették az Istennel kötött szövetséget, és súlyos vereséget mértek az ellenük támadó filiszteusokra (1Sám 7. fejezet).

2 Isten szemében elfogadhatatlan korunk uralkodó szemlélete, hogy a magasabb rangúak kivételezettnek számítanak, és mentességet élvezhetnek a törvény alól. „Akire sokat bíztak, többet kívánnak tőle.” (Luk 12,48) Ennek a következetes alkalmazását várja el Isten, aki Mózes megbüntetésétől sem tekintett el, amikor arra volt szükség (4Móz 32,49–52).

A királykérés

Különös, hogy éppen ekkor, a Sámuel vezette reformok után, a lelki fellendülés idején született meg a népben az az igény, hogy király uralkodjon felettük. Ha erre Éli és fiai idejében került volna sor, akkor a megkeseredés és elégedetlenség hátterén érthető lett volna az útkeresés. De nem így történt. Különös látni, hogy mennyire irracionális tud lenni az ember cselekvése, és milyen gyakran tud éppen a saját érdekei ellenében hatni. Hogy milyen megfontolás vezette a népet a királykérésben, azt részben szavaik, részben az első király elutasításának körülményei árulják el:

„A nép azonban nem akart Sámuel szavára hallgatni, és mondták: Nem! Hanem király legyen felettünk. És mi is úgy legyünk, mint a többi népek, hogy királyunk ítéljen minket is, és előttünk járjon, és vezesse a mi harcainkat.” (1Sám 8,19–20) Tehát ahelyett, hogy felismerték és megbecsülték volna különleges helyzetüket, hogy közvetlenül Isten fennhatósága alá tartoznak, inkább maguk is a többi nép színvonalára vágytak. Minden érv és hivatkozás (Isten tekintélyére, a saját jól felfogott érdekeikre – ti. hogy a király udvartartásának és birtokainak fenntartása sokba fog kerülni a népnek – 1Sám 8,11–18) hiábavalónak bizonyult. Az eltökélt szándék süketté teszi a füleket az érvekkel szemben – így történt ebben az esetben is. Amikor azonban kiderült, hogy Isten a legkisebb törzsből választott, egyszerre elvetették a királyság gondolatát. Csalatkoztak várakozásaikban, mivel nem a saját érdekeiket megtestesítő személyre esett Isten választása. Ez elég volt ahhoz, hogy lemondjanak eredeti, dédelgetett elképzelésükről, amelyről Isten akaratáért nem voltak hajlandóak lemondani.

Isten tehát engedett. Szavai, amelyeket Sámuel vigasztalására szánt, érzékeltetik, hogy valójában milyen súlyos bünt jelentett az igénybejelentésük: „nem téged utáltak meg, hanem engem” (1Sám 8,7). Isten mégis engedett nekik, nem erőltette rájuk áldásos jelenlétét és uralmát, mert „ahol az Urnak Lelke, ott a szabadság” (2Kor 3,17). Mennyire egyedülálló Isten erőltetéstől mentes szeretete, amely ugyanakkor hűséges is, mert sem Ő, sem prófétája nem hagyták magára a hűtlen és makacskodó népet (1Sám 12,22–23).

A korszak főbb szakaszai:

- Saul,
- Dávid és
- Salamon uralkodása

Összesen három uralkodónak adatott meg, hogy Izráelt mint egységes országot és népet kormányozza. Mindhárman 40 esztendeig állhattak a nemzet élén. Meglehetősen eltérő életutat jártak be, történetüket nyilván azért jegyzi fel részletesen a Biblia, mert fontos, mindnyájunk számára jelentőséggel bíró tanulsággal szolgálnak.

Rajtuk kívül csak két további király esetében érvényesült a királytörvénynek az a kívánalma, hogy maga Isten jelölje ki az utódot: az országszakadás idején Jeroboám, ill. később Jéhu, mindketten a majdani északi országrész uralkodói.

SAUL (I. E. 1050–1010)

Saul Izráel első királya volt. Ígéretesen kezdte uralkodását, élete végére azonban sajnos teljesen negatív szereplővé vált.

Figyeljük meg, milyen kiemelkedő erények mutatkoztak meg Saul jellemében felkenetése idején és uralkodásának első időszakában!

a) Felkenetésekor méltatlannak találta magát (1Sám 9,21).

b) Nem dicsekedett, és nem verte nagydobra a hírt, hogy ő lett Izráel első királya (1Sám 10,14–16).

c) A sorsvetéssel történt kiválasztásnál szerényen a háttérbe húzódott (1Sám 10,21–22).

d) Amikor a csalódott törzsek benjáminita volta miatt elutasították, elfogadta a nép megváltozott akaratát, és visszatért a földműveléshez (1Sám 10,26–27).

e) Amikor baj érte az országot, nem húzódozott, és nem viszonzta az irányában tanúsított méltatlan magatartást, hanem az Istentől ráruházott felelősség szerint cselekedett (1Sám 11,6–7).

f) A győzelem kivívása után elutasította a bosszú gondolatát (1Sám 11,12–13).

A biztató kezdetet látva még nagyobb kérdés, **hogyan juthatott el Saul végül mégis a teljes megsötétedésig**, beleértve a spiritizmust és halottidézésel történő kacérkodást, amit Isten szigorúan halállal büntetett az ószövetségi időkben. Miben érhető tetten Saul lelki hanyatlásának és meghomályosodásának oka?

Két jellegzetes hibát figyelhetünk meg életében, amelyek önmagukban talán jelentéktelennek tűnnek, Saul élettörténetének tanúsága szerint azonban mégis végzetes következményekkel járhatnak:

a) Dicsőségvágy

Saul kóros dicsőségvágya először Dávid Góliát fölött aratott győzelme után mutatkozott meg. A király önérzetét bántotta, hogy neki csak 1000 ellenség legyőzését tulajdonították az örömmünnepen éneklők, míg Dávidnak 10 000-et. (Tanulság rejlik abban is, hogy fölösleges olyasmint énekelni vagy mondani, amivel sérthetjük mások hiúságát és önérzetét.)

Saját dicsőségének beteges keresésében még attól sem riadt vissza, hogy egy elhamarkodott és értelmetlen esküjének fia, Jonatán életének feláldozása árán is érvényt szerezzen (1Sám 14,24–45). Egyedül a nép közbeavatkozásán múlt, hogy a király nem ölette meg a saját fiát.

b) A megbánás, megvallás hiánya

Az igazi csapdát azonban Saul számára az jelentette, hogy a hiú dicsőségvágy ráadásul éppen a beismerni, megbánni tudás hiányával párosult. Egyetlen esetben mondta magát hibásnak, de szavai akkor is azonnal mentegetődzésbe torkolltak (1Sám 15,24).

További hibái az alábbi területeken mutatkoztak meg:

- Engedetlenségek.
- Idő előtti áldozat (1Sám 13,8–13).
- Agág és barmai megkímélése akkor, amikor kifejezetten egy utolsó lehetőséget kapott próbaként (1Sám 15,7–22).
- A hatalomféltésben érzett haragjában csaknem megölte saját fiát, Jonathánt (1Sám 20,33).
- Ugyancsak kész lett volna Jonathánt a saját szava hitelességért feláldozni (1Sám 14,24–45).
- Lánya házasságát arra használta, hogy törbe csalja vélt riválisát, Dávidot (előbb az egyik, azután a másik lány odaígérése, valamint a Saul-féle jegyajándék, amelynek megszerzése rend-

kívüli kockázattal járt – 1Sám 18,21–25). Róla is elmondhatta volna a későbbi Augustus császár, amit Nagy Heródesről, ti. hogy „inkább lennék a disznaja, mint a fia”.

– Végül Endorba ment, hogy a halottidézőtől kérjen segítséget (1Sám 28. fejezet), amivel minden korábbi bűnét betetézte (1Krn 10,13).

Saul életét az teszi különlegesen szomorúvá és mindannyiunk számára intő példává, hogy **míg az erényei egészen kivételesek voltak, addig a vesztét okozó hibák viszont egészen hétköznapiak**, mindnyájunk életében fellelhetőek.

Izráel népe sajnos már legelső királya, Saul révén megtapasztalhatta, hogy milyen azoknak a népeknek az élete, ahol nem Isten, hanem ember az uralkodó, ráadásul olyan valaki, akin nem érvényesül Isten befolyása. Annak a népnek, amely Sámuel istenfélő, békét és fejlődést biztosító vezetése idején királyt kért, meg kellett ismernie, hogy hová vezet a saját maga választotta út, az Isten szövetségével szembeni lázadás. Sámuel és a prófétaiskolák nevelő munkája révén kialakulóban volt már egy igazán hívő réteg Izráelben, de a nép egésze még éretlen volt arra, hogy szívesen elfogadja és megbecsülje az Isten szíve szerint való királyt (1Sám 13,14). Bizonyára ezért engedte meg Isten, hogy a hatalomféltésbe beleőrült Saul egy bő évtizeden át üldözze Dávidot, és ezalatt az ország szenvedjen, a veszedelem és végromlás szélére jusson.

DÁVID (I. E. 1010–970)

Felkenetése

Dávid különleges helyzetben kapott elhívást Istentől, hogy Izráel uralkodója legyen. Saul, az előző király még élt és uralkodott. Tudatában volt ugyan, hogy Isten elvetette, és mást jelölt a helyére (1Sám 13,14), azonban nem volt hajlandó elfogadni Isten döntését, és önként átengedni a trónt. Ellenkezőleg, mindent elkövetett a hatalom megtartására, az Istentől jelölt utód felkutatására és elpusztítására. Saulon mindinkább eluralkodott a hatalmi téboly, ezért Sámuel is csak titokban mert felkenni Dávidot, hogy Isten akaratából Izráel királya legyen.

Figyeljük meg, mennyire más volt az az ember, akit Isten alkalmasnak tartott népe kormányzására, mint az a valaki, aki megjelenésével nyerte el a nép tetszését!

1Sám 16,12. 18 szerint Dávid

- „szép szemű”, „kedves tekintetű”
- „erős vitéz”, „hadakozó férfi”
- „értelmes és szép ember”
- „tud hárfázni”
- „az Úr vele van”.

Ez a rövid felsorolás jól érzékelteti, hogy mennyire más alapokon nyugszik Isten értékítélete, és mennyire kell vigyáznunk a felszínes ítéletalkotásra való hajlandóságunkkal, amitől a történet szerint még Sámuel próféta sem volt mentes (l. 1Sám 16,6–7).

A filiszteus Góliát legyőzése

Dávid első kiemelkedő tettét a filiszteus Góliát legyőzésével hajtotta végre. A roppant termetű és erejű ellenféltől mindenki visszariadt, csak a fiatal és egyébként is kis termetű Dávid mert kiállni ellene. Bátorságát, győzelmébe vetett bizonyosságát szavaival (1Sám 17,45–46) és határozott közeledésével (1Sám 17,48/b) igazolta. Mivel sem kijelentés, sem álom, sem próféta tanács

nem bátorította, és nem jogosította a vállalkozásra, egyedül az magyarázhatja magatartását, hogy ismerte Istent, és tudta, nem fogja magára hagyni, amikor egy Őt és népét gyalázó, természetellenes erejével kérkedő pogányt készült elhallgattatni.

Hite és szerénysége révén Dávid ezt követően is helytállt minden újabb megbízatásban (1Sám 18,5), míg végül Saul ráébredt, hogy Dávid az a rátermett, Istentől választott, hívő ember, akit Izráel trónja méltán megillet. Előbb lánya kezének felajánlásával és egy életveszélyes jegyajándék kérésével próbálta Dávidot félreállítani (1Sám 18,25), majd nyílt üldözésbe kezdett, amelynek hosszát nem ismerjük, csak kb. egy bő évtizedre tudjuk becsülni.

Jonathán

Saul fiának személyét úgy mutatja be a Biblia, mint aki különösen tiszteletre és elismerésre méltó. Királyi apja akaratával és igazságtalanságával dacolni mert, mentette, bátorította Dávidot, noha tudta, hogy emberi számítás szerint éppen ő lehetne apja trónjának örököse. Jonathán azonban minden egyéni becsvágynál fontosabbnak tartotta Isten akaratát, annak megvalósulását, és nagyra értékelte a Dávid jellemében megmutatkozó kiválóságokat (1Sám 19,1–5; 20. fejezet; 23,16–17).

Dávid hibái az üldöztetése idején

- Több esetben is népe ellenségénél, a filiszteusoknál kereset menedéket, noha erre nem volt felhatalmazva:
 - Ákisnak, Gáth királyának kezéből csak úgy tudott megmenekülni, hogy bolondnak tettette magát (1Sám 21,10–15).
 - Később Moáb földjén keresett menedéket, ahonnan a próféta tanácsára visszatért Izráelbe, megpróbáltatásai helyszínére (1Sám 22,3–5).
 - Siklágban hosszabb időt töltött, azonban a menedék csapdának bizonyult. Elvárták tőle, hogy hadba vonuljon népe ellen a filiszteusok oldalán, és csak Isten gondviselése mentette meg attól, hogy Izráel felkent királyaként a saját népe ellen kelljen harcolnia. A megoldást követően újabb próbatétel várt rájuk, amelyben Dávid egészen egyedül maradt, de végül ismét megtapasztalták Isten gondviselését (1Sám 27. fejezet).
- Hibázott, amikor menekülése közben nem árulta el a papoknak, hogy üldözik, és ezzel kiszolgáltatta őket Saul haragjának (1Sám 21,1–2, vö. 22,11–19).
- Csak Abigail csillapító szavainak hatására párolgott el a haragja, és mondott le arról, hogy bosszút álljon az őt megsértő Nábálon (1Sám 25. fejezet). Ugyanakkor Dávid erénye, hogy a figyelmeztetést első szóra megszívlelte, és belátást, sőt hálát tanúsított Abigail iránt!

Dávid erényeinek, jellembeli nagyságának megmutatkozása az üldöztetése idején

Dávid jellemének rendkívülisége nyilvánult meg abban a két esetben, amikor Saullal találkozott, és nem oltotta ki az őt üldöző király életét, noha annak igazságtalansága, Istentől elrugaszkodott volta már közismert volt. Véget vethetett volna saját és társai üldöztetésének, szenvedésének (1Sám 24,3–11; 26,3–20).

- **Hasonlóság** a két történetben, hogy Dávidnak mindkét alkalommal módjában lett volna Saul életét kioltani, de nem tette.
- **Különbség:**

– Az első esetben a körülmények teremtették meg az egyedülálló helyzetet, ti. hogy Saul egyedül maradt a barlangban, ahol Dávid és emberei tartózkodtak.

– A második esetben Dávid az élete kockáztatásával lopózott be Saul táborába, noha tudta, hogy nem fogja megölni Saul, csupán ártatlansága igazolásához akart bizonyítékot szerezni. Saul meggyőzése érdekében vállalkozott a veszélyes küldetésre. Mint kiderült, még átmenetileg sem várta helyzetük könnyebbedését, mert noha Saul látszólag töredelmesen megbánta az üldözést, Dávidnak volt annyi bölcsessége és élettapasztalata, hogy nem szolgáltatta ki magát egy lelkileg beteg ember múltó hangulatváltozásának. Mégis megtette, amit megtehetett Saulért, ha mégoly veszélyes is volt. Szép példája ez az ellenség szeretetének! (Mát 5,44)

Hatalmas lelkierőről tanúskodik, hogy emberei meggyőző érvelésének ellen tudott állni a barlangban, s Isten kezére bízta magát és Saul, sokévi szenvedés után is. Hányan találtak volna indoklást hasonló helyzetben! A második alkalommal, a táborban Abisai már nem is próbálta győzködni, csak engedélyt kért Saul kivégzésére, de Dávid nemet mondott. Neki kellett féken tartania emberei elkeseredését, és ellenállni a nagyon meggyőzően hangzó érvelésnek.

Dávid uralkodásának jelentősége az ország szempontjából

Dávid uralkodását végigkísérték a háborúk, és ennek következtében a hódítások. Rendre a környező népek támadtak Izráelre, Dávid vezetésével azonban visszaverték a támadásokat, sőt kiterjesztették fennhatóságukat a támadókra. Így Dávid idejében érte el Izráel a legnagyobb kiterjedését.

A háborúk sajnos belül sem kímélték az országot. Egy ízben polgárháború robbant ki Dávid fia, Absolon vezetésével. Ennek okai Dávid családjának állapotában gyökereztek (többnejűség, féltestvérek, engedékeny nevelés, kirívó bűn büntetlenül hagyása, saját korábbi bűne miatt hiányzó erkölcsi erő, határozatlanság a vérbosszút álló testvér iránt). A háború végül Dávid és a kormányzathoz hűséges erők győzelmével végződött.

Dávidban fogalmazódott meg a gondolat, hogy a pusztai vándorlás során készült sátortemplom helyett állandó épületben, méltó helyen, kőtemplomban rendezzék be a szent helyet. Isten azonban – miközben nagyra értékelte Dávid szándékát – azt mondta, hogy ne ő építsen templomot, aki sok vért ontott a háborúk során, hanem majd az utódja. Dávid nagyságát bizonyítja, hogy le tudott mondani dédelgetett és nemes tervéről, engedett Isten akaratának, és nem keseredett meg, hanem az építkezéshez szükséges anyagok gyűjtésével próbálta elősegíteni az előkészületeket – mert azt nem tiltotta meg Isten.

Zsoltáraiban részben költészetét, de ami még fontosabb, személyes hívő életét, lelki küzdelmeit, gondolatait, Istennel alkotott szoros közösségét csodálhatjuk. Ezek közül néhány felirata megjelöli a zsoltár születésének körülményeit is. Tanulságos egybevetni az élettörténetből ismert körülményeket azokkal a gondolatokkal és lelki folyamatokkal, amelyekbe az ekkor keletkezett zsoltárok bepillantást engednek.

Összességében elmondhatjuk, hogy Dávid alapvetően alkalmas volt a nagy feladatra, amelyre Isten elhívta. Mégis, alkalmassága ellenére is további képzésre szorult, hogy igazán alázatos, együtt érző királya legyen Isten népének. Nevelésének kiváló eszköze volt az üldöztetés, a pusztai tartózkodás és hányattatás, amelyet ki kellett állnia. Ez az időszak tehát nem volt hiábavaló:

– A felkészítését szolgálta.

– Szolgált Saul javát is, aki újabb és újabb lehetőségeket kapott a megtérésre, igaz, eredménytelenül.

– Nem utolsó sorban az egész nép javát is szolgálta, látniuk kellett, hogy hova vezet az Istentől való eltávolodás útja. Megszenvették a királyukat, aki elhanyagolta feladatát, az ország védelmét, és helyett saját honfitársait üldözte, irtotta, még a papokat is beleértve.

Dávid bűne és bűnbánata (2Sám 11–12. fejezet; Zsolt 32; 51)

Dávid élettörténetének legsötétebb fejezetét nem az üldözés évei alkotják.

Különös törvényszerűsége az emberi életnek, hogy a legnagyobb hibákat nem a szorongatás idején, nehéz körülmények között követjük el, mert azok odafigyelésre, éberségre ösztönöznek.

Dávid is tisztán látta az üldöztetése idején az egyedül helyes és követendő utat (l. pl. a barlangban, Saul táborában stb.). Amikor azonban elfoglalta a trónt és uralkodott, a nyugodt körülmények között lankadt az ébersége, nem vigyázott, és gyengének bizonyult a kísértéssel szemben. Házasságot tört, majd hogy bűnét leplezze, a férjet hazarendelte szolgálati helyéről, abban a reményben, hogy a születendő gyermeket neki tulajdonítják. Uriás határozott és nemes válasza (2Sám 11,11) azonban ahelyett, hogy meggondolásra készítette volna, kétségbeesett kapkodást idézett elő: előbb leitatta, s amikor ez is eredménytelen maradt, parancsot küldött az ostromot folytató izraeli sereg fővezéréhez, Joábhoz, hogy teremtsenek olyan helyzetet, amelyben az ellenség megöli Uriást. Harci cselekménynek álcázott gyilkosság történt tehát. A parancsot Uriás kezébe adta Dávid, a címzett, Joáb pedig egyetlen kérdés vagy az ellenkezés legkisebb jele nélkül végrehajtotta.

Külön-külön is kirívó bűnöket követett el Dávid azzal, hogy házasságot tört és embert ölt. Hogyan lehetett mégis Isten kedves embere? Miért képezte minden következő izraelita uralkodó egyedüli mércéjét? Miért nem vetette el Isten Saulhoz hasonlóan, aki látszólag sokkal enyhébb engedetlenségekben találtatott bűnösnek?

Ezekre a fontos és jogos kérdésekre is megtaláljuk a választ a Bibliában:

1. Dávid bűne csakugyan meghaladta Saulét, összehasonlíthatatlanul nagyobb volt annál. De ugyanez igaz a bűnbánatára is! Ennek megrendítő bizonyágát találjuk Zsolt 32 és 51-ben. Amikor Náthán próféta ráolvasta a bűnét, nem mentegetőzött, mint Saul (2Sám 12,13, vö. 1Sám 15,24). Nem palástolta a népe előtt sem (Zsolt 51, ill. a 15. vers), a gyötrelme és bánat pedig nyilvánvalóan a bűn tényének szólt, hogy hogyan követhetett el ilyesmit, nem a következményeknek, mint pl. Kain esetében (Zsolt 51,5. 16, vö. 1Móz 4,13).

2. Dávid nem maradt büntetlenül. A saját szavai szabták meg a mértéket (2Sám 12,6). Négy fiát vesztette el.³

SALAMON (I. E. 970–930)

Salamon Dávidhoz hasonlóan közismert személyisége a Bibliának. Ki ne hallott volna a „salomoni bölcsességről”? Azt már kevesebben tudják, hogy nemcsak a bölcsessége volt kirívó, hanem a gazdagsága is (1Kiráj 10,27). Salamon uralkodása a gazdasági jólét és a térségben betöltött politikai vezető szerep időszakaként az ószövetségi nép életében. Az ő idejében érték be a dávidi uralkodás és az annak nyomán beállt béke eredményei, és került sor a jeruzsálemi templom megépítésére.

Dávid fiai közül Salamonra esett Isten választása (l. 2Sám 12,24; 1Kiráj 22,9), hogy apját kövesse a trónon. Nyilván különleges alkalmassága, alázata, hite (aminek már uralkodása kezdetén

³ Fontos megjegyeznünk, hogy a fiai nem Dávid bűnének büntetését szenvedték. Mindegyik a maga bűnéért halt meg, a helyzet kialakulásában azonban nagy szerepet játszott Dávid példaadása, majd erkölcsi tekintélyének és tartásának meggyengülése (l. pl. a testvérét megszeplősítő Amnon ítéletének késlekedése idézte elő Absolon bosszúját stb.).

nyilvánvaló bizonyosságát adta) tették alkalmassá a feladatra, mégis figyelmet érdemel a tény, hogy éppen Bethsabé szülte őt Dávidnak, az az asszony, akivel korábban a házasságtörést elkövette. Ezzel a választással Isten egyúttal nyilvánvaló bizonyosságát adta annak, hogy a töredelmes bűnbánat nyomán teljesen és a maradéktalanul megbocsátotta Dávid bűnét.

Hatalmas feladat várt Salamonra, hiszen az uralkodás önmagában is roppant felelősség, mivel emberek, egy egész nemzet sorsa, boldogsága függ tőle. Isten népének királya esetében azonban még ennél is többről volt szó, különösen, ha olyan valakit követett a trónon, mint Dávid, akinek az uralkodását Isten mindenkor mércének tekintette.

Helyzetét tovább nehezítette, hogy egy olyan időszakban kellett trónra lépnie, amikor Dávid élete végén – éppen a központi hatalom érezhető meggyengülése miatt – egy pártütés történt (1Kir 1. fejezet).

Salamon mélyen átérezte a rábízott rendkívüli feladat és körülmények súlyát, ezért olyan alázattal és szerénységgel közeledett hozzá, ami egyedülálló, és minden kor vezető embere számára példaértékű. A történetéből (1Kir 3,7–14) személyes érényein túl azt is megérthetjük, hogy mi volt rendkívüli bölcsességének a titka, valamint azt is, hogy mi a feltétele annak, hogy Isten bármelyikünket hasonló éleslátással ruházzon fel az élet dolgaiban és a ránk bízott feladatokban:

a) Belátta és beismerte tehetetlenségét, hogy a rábízott feladat meghaladja természetes képességeit, és ezért segítségre van szüksége.

b) A legfontosabbat kérte. Valójában mindenki esetében ez lenne a legfontosabb, de vajon hányan ismerik fel, és hányan kérték volna a helyzetben? Különösen a társadalmi szerepvállalásuknál fogva felelősséget hordozó emberek esetében lenne szükség erre a hozzáállásra. Salamon a felelősség oldaláról közelített a királysággal járó feladathoz, és annak nagyságát is tisztán látta (l. indoklását a 7–9. versben).

c) „*Tetszett Istennek*” a válasz, olvashatjuk, de hát kinek ne tetszett volna? Salamon megkapta, amit kért: „*Ímé adok néked bölcs és értelmes szívet, úgy hogy hozzád hasonló nem volt teelőtted, és utánad sem támad olyan, mint te.*” (12. vers, l. még 1Kir 4,29–30) A bölcsességnek az ígértben megfogalmazott mértéke egyben arra is magyarázatot ad, hogy miért egyedülálló a mai napig Salamon bölcsessége. Sőt, Isten azzal fejezte ki megelégedését, hogy ráadásként mindazt megadta neki, amit mások ebben a helyzetben kértek volna (13. vers), hiszen az ő esetében ezt annak veszélye nélkül tehetette, hogy a megajándékozott kárára válna.

d) A Biblia egy történettel érzékelteti, mit is jelentett és hogyan nyilvánult meg Salamon életében népe javára az a bölcsesség, amelyre a legnagyobb szükség van, ti. a megoldhatatlannak tűnő hétköznapi helyzetekben a belátás, a helyzetfelismerés és az ítéletalkotás. A történet szerint két, korábban egy szálláson éjszakázó anya vitázott, hogy melyiküké az élő és melyiküké a halott csecsemő. Ellentmondásos állításukat tanúvallomás nem tudta eldönteni.

Nagy feladat megtalálni az egyes ügyekben a helyes, igazságos, pártatlan ítéletet, de sokszor még nagyobb előbb az igazságot kideríteni, mint aztán magát az ítéletet megalkotni. Salamon ebben a helyzetben rendkívüli módon derítette ki az igazságot, próbára téve az anyai szív ragaszkodását, ezzel mutatva ki, hogy ki az igazi szülő. Eljárása annyira egyértelmű, nyilvánvaló és meggyőző volt, hogy nem szorult magyarázatra. Az egész nép előtt világossá vált, ki az igazi anya, de az is, hogy királyukat természetfölötti bölcsesség vezeti: „*És mikor hallotta az egész Izráel ezt az ítéletet, amelyet tett a király, félték a királynak orcáját, mert látták, hogy Isten bölcsesége van az ő szívében az ítélettételre.*” (1Kir 3,28)

Egyedül ez a meggyőződés szolgálhat az igazi társadalmi stabilitás alapjául, és ez kölcsönöz majd örök szilárdságot Isten országának is.

Salamon uralkodása

Salamon kezdeti uralkodását keménység jellemezte (1Kir 2,12–46), de ennek oka volt. Nem kegyetlenség vagy bosszúvágy vezérelte, hanem a nemzet biztonságáért viselt felelősség:

a) **Adónia** újra lázadt: a súnemita Abiság kezének elnyerésére irányuló kérése valójában igénybejelentés volt a trónra.⁴

b) **Joáb**ot már régen meg kellett volna büntetni, hiszen két ízben is orgyilkosságot követett el (1. 2Sám 3,26–27; 20,1–13). De Dávid idejében még nem volt elég erős a központi hatalom (2Sám 3,37–39), ezért Salamonra várt a megszolgált büntetés kiróvása.⁵

c) **Abjáhár** áruló volt ugyan, de nem gyilkos, így a Dávid üldöztetése idején szerzett érdemeire tekintettel csak megfosztották a szolgálatától, és száműzték.

d) **Sémei** nem vett részt ugyan az összeesküvésben, de áthágta a korábban Salamonnal kötött egyezséget.

Bármilyen különös, de a tisztogató feladata is a bölcsességhez tartozott, sőt Dávid kifejezett hagyatéka volt (1Kir 2,5–6. 8–9). Dávid, mint tapasztalt uralkodó, jól tudta, mekkora veszélyt jelentenek ezek az elvek nélküli, álnok emberek a trónörökös még meg sem szilárdult helyzetére, és így közvetve Isten ügyére. (Elég arra emlékeznünk, hogy Isten kifejezett akaratával szemben Adóniát támogatták az utódlás kérdésében.) Megkegyelmezett Sémeinek, ahogyan Saul is megkímélte két ízben is, amikor a kezében volt. Azonban amiképpen Saulnak sem szolgáltatta ki magát, úgy Sémeire is felhívta fia figyelmét, mert tudta, hogy aki arra képes, amit Sémei tett az ő menekülése idején, az bármikor Salamon ellen fordulhat.

Azt is figyeljük meg, hogy méltányos, elfogadható megállapodás született, közös megegyezéssel. Amikor Sémei áthágta az általa is elfogadott feltételeket, be kellett látnia, hogy méltán éri a büntetés.

Gazdaság, kereskedelem

Salamon uralkodását a nemzeti jólét és gazdagság idejeként tarthatjuk számon Izráel történelmében. Szerteágazó gazdasági kezdeményezései az élet minden területén éreztették hatásukat:

- Az építkezéseknek kedvezett a zavartalan béke és a gazdasági jólét:
 - a kor legkiemelkedőbb építészeti teljesítménye maga a templom volt,
 - a királyi palota is építészeti remekműnek számított,
 - Salamon ún. „lótartó városok”-at épített.
- Az ipar területén a rézkohók érdemelnek említést (Esiongáber).
- Kiterjedt kereskedelmet folytatott hajóflottája révén (1Kir 9,26–28).

4 A kor szokása szerint a folytonosságot jelentette az előző király feleségének, ágyasának elvétele, még akkor is, ha ebben az esetben Dávid és Abiság csupán látszólag éltek együtt. Salamon ezt – mint a szavaiból kiderül –, anyjával ellentétben, azonnal átlátta.

5 Megütöztető lehet olvasni, hogy az oltár előtt került sor Joáb kivégzésére. Valószínűleg Joáb is abban bízott, hogy ez ott nem történhet meg. Az egész középkort is az „oltár védelmének” félreértett eszméje hatotta át (ti. hogy ott védelmet élvez bárki, ott senkit sem illik megölni). Salamon azonban ismerte Istent, nyilván azt a kifejezett rendelkezést is, amely fél évezreddel korábban hangzott el: „*Ha pedig valaki szándékosan tör felebarátja ellen, hogy azt orvul megölje, oltáromtól is elvidd azt a halálra.*” (2Móz 21.14)

Tudományok, költészet

Salamon nem csak a gazdasági élet területén alkotott egyedülállót. Elmélyedt a természettudományokban (4,29), a költészetben (Énekek éneke, Példabeszédek és Prédikátor könyve, valamint két zsoltár szerzőjeként tartjuk számon).

Salamon uralkodása az országhatárokon túl is éreztette hatását

Távoli uralkodók is látni kívánták országlásának eredményeit, körülményeit. Sába királynőjének látogatása (1Kir 10,1–9) többféle tanulsággal is szolgál. Figyeljük meg:

a) A pusztá tény, hogy a királynő a korabeli viszonyok között vállalkozott a hosszú és fáradtságos utazásra, beszédesen tanúskodik arról, hogy micsoda híre lehetett Salamonnak a maga korában. A leírásból az is kiderül, hogy a királynő érdeklődését nem annyira Salamon gazdagsága, hanem sokkal inkább a bölcsessége ébresztette fel, amelynek nyilván az ott átutazók vitték hírét.

b) Tiszteletre méltó alapossággal járt el a királynő, amikor nem elégedett meg azzal, hogy Salamon egyedülálló gazdagságát és pompáját szemlélte, hanem mintegy a „színfalak” mögé is betekintett, a „szolgák lakásai” is érdekelték. Ennek köszönhetően mi is megtudhatjuk, hogy Salamon mennyire más volt, mint az ókori Kelet, sőt az újabb kor legtöbb uralkodója: nem népe szenvedése árán tett szert a saját dicsőségére és pompájára, hanem egy egész nemzetet emelt fel önmagával egyetemben.

c) A királynő szavai, amelyekben tapasztalatát összegzi, bizonyítják: ebben a korban megvalósult Isten eredeti elképzelése, hogy népének élete és példaadása az Ő ismeretét közvetítse, és jó bizonyosággal szolgáljon a többi népnek.

Figyeljük meg, hogy kiket mond a királynő „boldog”-nak és kit mond „áldott”-nak!

– Nem Salamon a boldog, hogy ilyen gazdag és bölcs, hanem a népe, hogy ilyen királya lehet, és ennek áldásait élvezheti.

– Nem Salamon az áldott, hanem Isten, aki „szerette Izráelt”, hogy ilyen királyt adott nekik.

Elképzelhető-e ennél nagyobb dicséret egy uralkodóra nézve? Különösen azt figyelembe véve, hogy ezt egy másik uralkodó állapítja meg róla! *„Te meghaladtad bölcsességgel és jósággal a hírt, amelyet hallottam felőled”* – állapította meg a királynő (1Kir 10,7). Bölcsesség és jószág – micsoda párosítása ez a nemes tulajdonságoknak! Milyen különleges személyiség lehetett maga a királynő is, hogy erre volt figyelme, fogékonysága, éppen ezek ragadták meg és nem a múltó gazdagság!

Nem túlzás kimondani, hogy két igazán értékes ember, két kiváló uralkodó találkozott itt egymással.

Megjegyzés: A Salamonnak feltett kérdések nyilván nem találós kérdések voltak, hanem a királynő az élet lényegi kérdéseit fogalmazta meg, amelyek foglalkoztatták. Mi is ismerjük azt a tapasztalatot, hogy választ szeretnénk kapni valamire, és amikor meghalljuk, azonnal felismerjük, hogy csak ez lehet az igazi megoldás. Hasonló tapasztalatot élhetett át a királynő is. Ennek nyomán összegezte úgy látogatása tapasztalatát, hogy *„Mind igaz, amit az én földemben hallottam volt a te dolgaid felől és a te bölcsességedről... ímé nekem a felét sem beszéltek el: te meghaladtad bölcsességgel és jósággal a hírt, amelyet hallottam felőled.”*

A történetből azt is megértjük, hogy Salamon bölcsessége kiterjedt az államszervezés, sőt a hétköznapi élet megannyi területére is, „a szolgák udvarlásának módját”, azaz a királyi udvart, az abban követendő magatartásformát is beleértve.

Salamon bukása

Különös, hogy Izráel első három királya közül mindegyik elbukott. Még különösebb, hogy erre mindhárom esetben (mint láttuk, még Sauléban is) jó, ígéretes kezdet után került sor.

A bukás okai

Míg Sault a saját felfuvalkodása és beismerésre való képtelensége tette tönkre, addig Dávid erkölcsi területen szenvedett vereséget. Salamon esetében nehéz kiragadni egyetlen területet, gyakorlatilag a királytörvényben szereplő, királyra vonatkozó tilalmak mindegyikét áthágta:

- a) sok (nagyon sok!!) feleség (1Kir 11,1–3)
- b) sok ló (1Kir 4,26–28)
- c) sok arany és ezüst (1Kir 10,22. 27).

Szomorú, hogy Izráel talán legígéretesebben induló, alázatos és engedelmes, rendkívüli képességekkel felruházott uralkodója végül az isteni feltételek áthágásának élő példájává vált!

Az ok az első pontban keresendő: *„Salamon király pedig megszeretett sok idegen asszonyt, még pedig a Faraó leányán kívül... olyan népek közül, akik felől azt mondotta volt az Úr az Izráel fiainak: Ne menjetek hozzájuk, és őket se engedjétek magatokhoz jöni, bizonyára az ő isteneik után hajtják a ti szíveteiket. Ezekhez ragaszkodék Salamon szeretettel... és az ő feleségei elhajták az ő szívét.”*

Isten különböző meggyőződésű, így életükben különböző célt követő emberek házasságára vonatkozó tilalma végig nyomon követhető a Bibliában. (L. a vízözön előtt, a honfoglalás előtt, az apostoli levélben [„felemás iga” – 2Kor 6,14] és a királytörvényben is).

Isten tudta, hogy két, különböző értékeket követő ember közös élete nem lehet boldog, és ettől akarta megkímélni azokat, akik hallgatnak rá.

De azt is tudta, hogy a boldogtalanságon túl annak a veszélye is fennáll, hogy *„elhajtják a szívét”* az igazságra törekvő félnek. A közös élet, a mindennapok során észrevétlenül, fokozatosan (!) következik ez be, és olyan méreteket ölthet, mint Salamon esetében. Ő, aki uralkodása elején megmentette a csecsemőt az édesanyjának, odáig jutott, hogy tisztelte a Molokot, egy olyan bálványt, amelynek gyermekeket áldoztak.

Salamon megtérése

Salamon élete abban a vonatkozásban mutat különbséget Sauléhoz képest, hogy noha ő is messzire eltávolodott Istentől, képes volt a megtérésére, önmaga megalázására, hibája nyílt elismerésére. Ennek bizonyossága Prédikátor könyve, amelyben a király saját eltévelyedésének történetét örökítette meg és állítja elénk. Őszintén vall arról, ahogyan az élet legkülönbözőbb területein kereste a boldogságot (lehetőségei révén megtehetette), de semmiben sem találta. Végig az Isten nélküli élet értelmetlenségéről vall, gondolatainak summáját az utolsó fejezet, annak is főként a lezárása fogalmazza meg: *„A dolognak summája, mindezeket hallván, ez: az Istent féljed, és az Ő parancsolatait megtartsad; mert ez az embernek földolga! Mert minden cselekedetet az Isten ítéletre előhoz, minden titkos dologgal, akár jó, akár gonosz legyen az.”* (Préd 12,15–16)

Az őszinte önvallomás értékét különösen emeli, hogy egy rendkívüli és közismert személyiségtől származnak ezek a szavak, olyan valakitől, aki köztudottan bölcs ember volt, így a nem hívők számára is elgondolkodtatók a megállapításai. Ezek értékét az is tetézi, hogy megszólalta-

tójuk abban a helyzetben volt, hogy ki is próbálhatta a rossz utakat az életben, és így hitelesen, tapasztalatból beszél!

Az egységes zsidó királyság kortörténete és régészeti emlékei (i. e. 1050–931)

Az egységes zsidó királyság rövid ideig, kb. 120 évig állt fenn. A világpolitikai helyzet kedvezett az új hatalom kialakulásának és megerősödésének.

Nyugaton Egyiptom hatalmas belső válsággal küzdött, és i. e. 1085 táján ketté is szakadt. A házasságok révén egybekapcsolt két fáraódinasztia⁶ külpolitikai vonatkozásban alapvetően passzívnak mutatkozott, inkább a belső, politikai-gazdasági problémák megoldásával volt elfoglalva.

A Palesztinával keleten határos Mezopotámiában (a Folyamköz, azaz a Tigris és az Eufrátesz folyók köze) ez idő tájt harcos nomádok, az ún. arámiak tűntek fel, akik hosszú évtizedekre védekező háborúkra kényszerítették az ott lakó, különböző népségű törzseket.

A korszak régészeti elnevezése Vaskor IB – IIA (Iron Age, Israelita Period IB – IIA), amelyről már elég sok ismerettel rendelkezünk. Jegyzetünkben ezek közül csak néhány fontosabbat emelünk ki.

1. Filiszteusok

A bírák korától kezdődően mintegy 300 éven át a zsidó törzsek legveszélyesebb ellenfelei a filiszteus népek voltak. A Biblia Sámuel, Saul és Dávid korában rengeteg összecsapásról számol be. Nevük jelentése: jövevény, idegen, vándor. Ámós 9,7 szerint Káftorból, vagyis Krétáról származtak. A történeti-régészeti források alapján is azt mondhatjuk róluk, hogy feltehetően az i. e. II. évezred második felének nagy, vegyes etnikumú népvándorlási hulláma sodorta őket az Égeikum-ból (Kisázsia, a Görög szigetvilág) Palesztina területére. A vándorlás oka valószínűleg a térséget sújtó éhínség volt, amit még az egyiptomi gabonasegély-szállítmányok sem tudtak enyhíteni. A nélkülöző családok részben a szárazföldön szekereken, részben a tengerpart mentén hajókon indultak el új hazát keresni. Ezek az ún. „tengeri népek” felégettek, elpusztítottak mindent, ami az útjukba került, az egész Közel-Keletet megbolydították. Legtöbbet az egyiptomi forrásokból és a Biblia alapján tudunk róluk. III. Ramszesz fáraó (i. e. 1198–1166 – Újbirodalom, XX. dinasztia) idején sikerült megfékezni az előrenyomulásukat. Az egyiptomi uralkodó Théba melletti, Medinet-Habuban álló sírtemploma falán kőbe vésette a tengeri népek felett aratott győzelmének történetét. A betolakodókat előbb a Nílus-deltában, egy szárazföldi csatában állították meg, majd i. e. 1185 körül egy tengeri ütközetben hajóikat is megsemmisítették. A fogságba esett harcosok és családok többféle törzshöz tartoztak, köztük voltak a Bibliában filiszteusnak említett pelesztek is, akiket ez egyiptomi ábrázolások furcsa, tollbokrétaszerű sisakkal jelenítettek meg. Egy rendkívül érdekes írott forrás, az ún. Harris-papírusz beszámol arról, hogy a fogoly filiszteusokat az egyiptomiak zsoldosként alkalmazták, és nehéz katonai feladatokkal határerődökbe telepítették. Minden bizonnyal így kerültek immár hivatalosan (nem kizárt ugyanis, hogy egyes csoportjaik már korábban is beszivárogtak a tengerpartra) Kánaán délnyugati részének városai-ba. Fő feladatuk a tengerparton végighúzóódó észak-déli irányú forgalmas karavánút ellenőrzése volt.

⁶ Az egyiptomi Újbirodalom bukása a hanyatlás kezdetét jelentette. (Ún. késői kor, XXI–XXVI. dinasztia, 1085–525.) Az egységes zsidó királyság idején Egyiptomban a XXI–XXII. dinasztia uralkodott, északon Tanisz, délen Théba lett a központ. A birodalom jelentősebb uralkodói az északi fáraók voltak, de átvették a Thébában főistenként tisztelt Amon kultuszát.

A Kánaánban élő filiszteus törzsek hamarosan függetlenedtek a válsággal küzdő Egyiptomtól, és immár saját hatáskörükben kezdtek területeik növelésébe. Öt nagy városukat – amelyeket a Biblia is megemlít – régészetileg beazonosították, részben fel is tárták: Askelón, Asdód, Gáza a tengerparton és Ekrón, Gát a szárazföld belsejében létesült. A filiszteusok gazdag leletanyaga, fejlett civilizációja élesen elválík a szomszédos zsidó települések anyagi kultúrájától. (Égei, kánaáni, egyiptomi hatásra utaló kerámia, jellegzetes filiszteus motívumokkal – például madáralak, bronz és vasfegyverek, ékszerek, jellegzetes házak, a kánaánita vallás speciális helyi változatára utaló templomok, kultusztárgyak.)

2. Gibeá, Saul városa

Izrael első királya, Saul a benjáminita Gibeá városából származott, ezt tette meg királyi székhelyévé is. Az ókori települést a jeruzsálemi hegyekben, alig néhány kilométerre a későbbi fővárostól, Tell-el-Fúl dombjával azonosították.⁷ Gibeát az i. e. 1200-as években alapították, egy ideig filiszteusok uralták, ők tették erődített várossá is. Valamikor i. e. 1020 körül az izraeliták átépítették, és Saul „királyi városa” lett. Főépületének alaprajza téglalap alakú (52x35 méter), alagútrendszerrel, fallal és a négy sarkán tornyokkal megerősített, durván faragott kövekből álló erőd. A feltárások alapján a város egyértelműen egy korabeli adminisztrációs központnak tűnik, a kor meghatározást a jelentős mennyiségben előkerült edénytöredékek segítik

3. Jeruzsálem, Dávid, Salamon városa

A Biblia szerint Jeruzsálemet csak Dávid idején sikerült végleg elfoglalni a korábban ott lakó kánaánita jebuzeusoktól. Ezt követően az ifjú zsidó király jó érzéssel tette meg a várost az ország fővárosává.

Nevének jelentése: „a béke megalapozása”. A település meglehetősen kedvezőtlen geopolitikai adottságokkal rendelkezik, távol van a nagyobb utaktól, vízforrásoktól (a Földközi-tengertől mintegy 50 kilométerre, a Holt-tengertől kb. 25 kilométerre), sziklás fennsíkok, hegyek ölelik körül, évi átlaghőmérséklete 18,8 °C. A város kisebb völgyekkel tagolt dombokra épült, vízellátását hegyi források biztosították.

A zsidó foglalás előtti bronzkori település a délkeleti, ún. Sion-hegyen épült fel, kiterjedése kb. 4-5 hektár lehetett.⁸ A jebuzeus erőd vastag falai, tornyai és a Gihon forrástól a városba vezető vízakna magas szintű építészeti-technikai ismeretekre utalnak.

(Nem véletlen, hogy a zsidók Jeruzsálemet csak csellel tudták elfoglalni. Dávid katonái a vízakna titkos bejáratán keresztül jutottak az egyébként szinte bevehetetlen falak mögé.)

A város a zsidó hódítás után gyors növekedésnek indult. Az egységes királyság korában benépesült a Sion-hegytől északra hosszan elnyúló Ofel-domb, amely egészen az ún. Templom-hegyig vezetett, ahol a központi szentély⁹ és a királyi palota állt. Dávid és Salamon kibővítette, megerősítette a városfalakat, így Jeruzsálem egyúttal a legfontosabb zsidó erőd is vált.¹⁰

7 Gibeá régészeti feltárásai: 1868 C. Warren, 1874 C. R. Conder, 1922–23, 1933 W. F. Albright, leletmentés 1964

8 K. Kenyon ásatásai az 1960-as években.

9 A salamoni templom (ún. első templom) létezését eddig csak egyetlen apró régészeti nyom támasztja alá, egy cserépfelirat (osztrakon), amely egy anyagi természetű felajánlást örökít meg a Salamon korabeli szentély számára. A helyszíni kutatást lehetetlenné teszi, hogy Jeruzsálemben a templom feltételezett helyén ma az iszlám szent épületei állnak.

10 A kutatásokat a vallási-politikai megosztottságon túl az is nehezíti, hogy a modern Jeruzsálem ráépült az ókorra, így az ószövetségi idők zsidó városszerkezete csak részben vizsgálható.

4. Fönícia, a zsidó királyság kereskedelmi partnere

A „termékeny félhold” középső részén, a Földközi-tenger partvidékén, Palesztinától (a Kármel hegységtől) északra húzódó keskeny földrajzi sávot nevezzük Föníciának. Az elnevezés a görögöktől ered, akik az itt lakókat „sötétes-barnabőrűeknek” (phoinixeknek) hívták. A föníciaiak magukat „kánaáninak” nevezték. A terület természeti adottságai kedveztek a földművelésnek (árpa, búza, szőlő, olajfa, datolyapálma), míg a Libanon hegység érceket és kemény, nehezen kordhadó cédrusfát biztosított. A helybeliek a tengerben élő bíborcsigából értékes festéket, a főveny homokjából üvegárut gyártottak. Kézműveseik a kor legszínvonalasabb fém-, kerámia- és elefántcsont tárgyait készítették. Keskeny, gyors hajóikkal hihetetlen távolságokra vitték el áruikat: eljutottak Afrika és a mai Spanyolország területére is. A messzi országokban később a kereskedelmet könnyítő telepeket hoztak létre (például a híres Karthágót Afrikában) és ráálltak a sok hasznos ígérő emberkereskedelemre is. Meggazdagodtak, a luxus mindennapossá vált.

Fönícia az ókorban nem volt egységes ország, kisebb-nagyobb települések laza szövetségéből, városkirályságokból állt. (Közülük a leghíresebbek: Ugarit – lásd előző régészeti fejezet – Türosz, Szidón, Búblosz.) Vallásuk kánaánita volt, hitük gyakorlatának brutalitása még a későbbi történetírókat is elképesztette (Hérodotosz, Diodorosz). Magas tudásuk emléke az i. e. 1200-as évektől használt 22 mássalhangzóból álló, betűjeles ábécé, amelyből görög-latin közvetítéssel a legtöbb ma használatos írás is kialakult.

Mindezek ismeretében nem véletlen, hogy Dávid és Salamon éppen a föníciai királlyal kötött – mai kifejezéssel élve – nemzetközi kereskedelmi egyezményt, amelynek révén nyersanyagok és szaktudással bíró munkások érkeztek az északi szomszédtól (1Kir 5. fejezet).

Szintén jobban érthető az a közös expedíció is, amelyet Eisongaber (a mai Eilat) kikötőjéből a mesés Ofir aranybányáiba küldött Salamon.¹¹ A vállalkozást a zsidó király finanszírozta, de föníciai és betanított izraelita hajósok, valamint az általuk épített hajók alkották a kereskedelmi flottát és annak legénységét (1Kir 9,26–28).

5. Salamon építkezései a zsidó királyság területén

1Kir 9,15 szerint Salamon király erődvárosokat építtetett királysága területén: Meggidót, Háczórt és Gézert. A régészeti kutatás mai álláspontja szerint ugyan mindhárom települést jóval a zsidó honfoglalás előtt alapították, de éppen Salamon korára, az i. e. X. század közepére keltezhetően jelentősen átépítették.¹² Yigael Yadin jeruzsálemi régész fedezte fel, hogy az említett városok védművei, a hármas kapuk, a kazamata falrendszerek (kettős fal, keresztfalakkal, amely „szobaszerű” helyiségek sorára tagolja a védművet) szerkezete, alapanyaga, megmunkálása, sőt még a mérete is (!) közel azonos. Ez a jelenség tudatos, összehangolt központi tervezésre és kivitelezésre utal, amiről Királyok könyve rendkívül pontosan megemlékezett. Yadint éppen ez a bibliai feljegyzés indította arra, hogy háczori ásatásának eredményeit összevesse a gezeri, majd a meggidói falmaradványokkal, illetve dokumentációkkal, és a legnagyobb megdöbbenésére egyezéseket talált.

11 Eisongaber, vagy más néven Eilat a zsidó királyság egyetlen kikötője volt, amelyet feltehetően valóban Salamon idején építettek ki, de később nem állt mindig az izraeliták fennhatósága alatt. Ofir földrajzi helyének meghatározásával kapcsolatban csak találgatásokra hagyatkozhatunk. Valószínűleg Afrika keleti partjainál terült el. Létezésének tényét egy szerencsés lelet bizonyítja: 1971–74 A. Mazar tell-kaszille-i ásatásán előkerült egy cserépfelirat (osztrakon): „Ofir-arany Bét-Horon számára.” Bár a szöveg i. e. VIII. századi, mégis minden bizonnyal a salomoni időkre visszanyúló aranykereskedelem emlékének tekinthető.

12 Régészeti feltárások: Gézer 1902–09 R. A. S. Macalister, 1934 A. Rowe; Háczór 1955–58 Y. Yadin; Meggidó 1925–39 C. S. Fisher, P. L. O. Guy, G. Loud, hitelesítő ásatás 1966–67 Y. Yadin

